

Intervenció en el desenvolupament de la comunicació i l'expressió gestual

Núria Casanovas Mussons i Alícia García López

Expressió i comunicació

Índex

Introducció	5
Resultats d'aprenentatge	7
1 Expressió i comunicació gestual	11
1.1 Què entenem per comunicació gestual?	12
1.2 La gestualització	14
1.3 El llenguatge gestual en el currículum d'educació infantil	15
1.3.1 Capacitats a assolir en l'etapa de 0 a 6 anys	17
1.4 Teories sobre el llenguatge gestual	17
1.5 Beneficis de la comunicació gestual	23
1.5.1 La importància dels gestos en la infància	24
1.6 Mecanismes que intervenen en l'adquisició del llenguatge gestual	25
2 Recursos, activitats i avaluació per l'expressió gestual	27
2.1 Evolució de l'expressivitat corporal	27
2.2 Recursos d'expressió i comunicació gestual	28
2.2.1 La psicomotricitat	28
2.2.2 El joc dramàtic	30
2.3 Activitats afavoridores de l'expressió i la comunicació gestual	39
2.3.1 Activitats dirigides	39
2.3.2 Activitats funcionals	39
2.3.3 Activitats en l'expressió corporal	40
2.3.4 Estratègies per al desenvolupament de l'expressió corporal infantil	41
2.3.5 Organització d'activitats globalitzades per al desenvolupament dels diferents llenguatges	43
2.4 Avaluació de la intervenció d'expressió i comunicació gestual	44
2.4.1 Observació de l'expressió gestual en els nens i les nenes	45
2.4.2 Disseny i selecció d'instruments d'observació de l'expressió i de la comunicació gestual en els nens i les nenes	46

Introducció

La naturalesa dota els infants de maneres d'expressar-se perquè els adults es facin càrrec de les seves necessitats, i dota els adults de la capacitat d'interpretar els reclams dels infants. Si no fos així no sobreviuríem, no arribaríem a ser persones adultes. A banda que la comunicació garanteix la satisfacció de les nostres necessitats bàsiques i, per tant, la nostra supervivència, les persones necessitem comunicar-nos perquè d'aquesta manera ens sentim vius i estimats.

El llenguatge és el vehicle per expressar-nos i comunicar-nos. Res no seria de nosaltres si no tinguéssim la facultat de poder-nos expressar i comunicar.

A través del llenguatge l'infant es comunica des que neix amb els adults, si bé a les primeries encara no n'és conscient..

A la primera infància el nen i la nena està en procés de construir la seva identitat i la seva imatge, i en procés d'aprehendre el món. Aquest procés té un desenvolupament que s'inicia amb l'expressió bàsicament corporal per després prioritzar l'expressió i la comunicació verbal. És qüestió d'economia.

És força més fàcil fer-se entendre amb les paraules que amb els gestos, però les paraules no sempre diuen la veritat, i els gestos sí. No obstant això, l'expressió corporal no desapareix mai del tot, perquè poc o molt en la nostra manera d'expressar-nos sempre ens acompanya un mínim de gestualització.

El currículum d'educació infantil organitza els continguts sota el paraigua de tres àrees: coneixement d'un mateix i els altres, coneixement de l'entorn i l'àrea de comunicació i llenguatges.

De fet, és una manera d'estructurar el que es vol treballar, però l'educació és global i vehiculada pels diversos llenguatges. En aquesta unitat veureu per què el llenguatge és el vehicle per a l'educació, el vehicle per al desenvolupament de l'individu, ja que és l'eina bàsica d'accés i transmissió del coneixement, de la construcció de la pròpia imatge i d'integració social. Quan parlem de llenguatge ens referirem especialment al llenguatge gestual i corporal.

En néixer les criatures són persones estimades pels pares i parents però desconegudes; és mitjançant les paraules, els gestos, les mirades, el tacte, etc., que les persones que l'envolten es comuniquen amb l'infant i expressen el que senten i el seu desig d'atendre'l. En l'apartat "Expressió i comunicació gestual" parlarem sobre què entenem per comunicació gestual. Exposarem diverses teories sobre aquest tipus de comunicació, veurem quins són els mecanismes que intervenen en l'adquisició del llenguatge gestual i com es concep des del currículum d'educació infantil. També tractarem les diverses alteracions i trastorns d'aquest tipus de llenguatge.

Les necessitats d'atenció a la diversitat es presenten en els infants que per diferents motius o causes, algunes d'individuals i altres d'ambientals, presenten dificultats d'aprenentatge.

L'expressió i comunicació en aquests infants es pot veure afectada de tal manera que es desenvolupi de manera diferent. Les dificultats de l'aprenentatge es poden centrar específicament en el llenguatge oral, el llenguatge logicoheurístic, el llenguatge ritmicomusical, el llenguatge visual i plàstic o el llenguatge gestual i corporal. Altres vegades afecten d'una manera global tots els llenguatges expressius i comunicatius o la majoria d'aquests llenguatges.

En l'apartat "Activitats i recursos de la comunicació gestual" ens endinsarem en el coneixement de les diferents activitats i recursos que fomenten el desenvolupament de la comunicació gestual i, per tant, de l'expressió i la comunicació general.

Resultats d'aprenentatge

En finalitzar aquesta unitat l'alumne/a:

1. Planifica estratègies i activitats afavoridores del desenvolupament de l'expressió i comunicació gestual relacionant-les amb les característiques individuals i del grup al qual van dirigides.

- Identifica les característiques dels diferents tipus d'expressió en funció de l'edat dels destinataris.
- Formula objectius afavoridors del desenvolupament de l'expressió i comunicació gestual d'acord a les característiques evolutives dels nens i les nenes.
- Proposa activitats afavoridores del desenvolupament de l'expressió i la comunicació gestual apropiades a les característiques evolutives dels nens i les nenes.
- Defineix espais afavoridors del desenvolupament de l'expressió i la comunicació gestual apropiades a les característiques evolutives dels nens i les nenes.
- Estableix una distribució temporal de les activitats afavoridores del desenvolupament de l'expressió i la comunicació gestual per adaptar-se a les característiques evolutives dels nens i les nenes.
- Proposa creatives en el disseny de les activitats per a l'expressió i la comunicació gestual infantil.
- Valora l'expressió com element essencial per a l'observació dels desenvolupament infantil.
- Garanteix la utilització d'un llenguatge verbal no sexista en la planificació de les activitats expressives i de comunicació.
- Valora la utilització del llenguatge no verbal com element regulador de les interaccions entre educadors/es- nens/es.

2. Selecciona recursos d'expressió i comunicació gestual dirigits als nens i les nenes, relacionant-ne les característiques amb els moments evolutius dels destinataris.

- Identifica els recursos de les diferents formes de l'expressió i la comunicació gestual dirigits a la població infantil.
- Identifica les característiques del recurs.
- Justifica les possibilitats didàctiques i el valor educatiu dels recursos seleccionats.
- Describeix les normes de seguretat aplicables a cada recurs.
- Defineix els criteris rellevants que en cada recurs permeten seleccionar-lo.

- Relaciona el moment evolutiu dels nens i les nenes amb les característiques del recurs seleccionat.
  - Valora la importància d'adequar els recursos a les característiques evolutives dels nens i nenes.
  - Assumeix la responsabilitat en la selecció i utilització de recursos d'acord a principis de sostenibilitat.
  - Utilitza els recursos multimèdia i les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) com a mecanisme afavoridor de l'expressió i la comunicació gestual .
  - Valora la necessitat d'utilitzar els recursos multimèdia i les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) com a mecanisme afavoridor de l'expressió i la comunicació infantil.
3. Implementa activitats afavoridores del desenvolupament de l'expressió gestual relacionant-les amb els objectius previstos i les estratègies i recursos apropiats.
- Organitza els espais en funció de l'activitat i de les característiques del grup.
  - Realitza les activitats ajustant-se a la planificació temporal.
  - Prepara els recursos materials propis de l'activitat.
  - Elabora materials que potencien l'adquisició i desenvolupament de l'expressió gestual en la infància.
  - Selecciona les activitats de desenvolupament de l'expressió i la comunicació gestual aprofitant les ofertes socioculturals de l'entorn.
  - Respecta els ritmes i les necessitats individuals.
  - Selecciona estratègies d'intervenció promotores d'un clima d'afecte i confiança.
  - Valora la coherència de la realització de les activitats amb la planificació.
  - Respon davant contingències.
  - Genera entorns d'intervenció segurs.
  - Assumeix el paper de l'educador/a com a transmissor/a dels trets culturals de la societat en la implementació d'activitats que afavoreixen l'expressió gestual en la infància.
4. Avalua el procés i el resultat de la intervenció realitzada en l'àmbit de l'expressió i comunicació gestual argumentant les variables rellevants i els instruments d'avaluació.
- Selecciona els indicadors d'avaluació apropiats a les característiques individuals i a l'edat del nen/a.
  - Selecciona l'instrument d'avaluació apropiat a les característiques individuals i l'edat del nen/a.
  - Elabora instruments d'observació en el seguiment de l'evolució expressiva i comunicativa gestual dels nens i de les nenes.

- Aplica l'instrument d'avaluació seguint el procediment correcte.
- Registra les dades derivades de l'avaluació en el suport establert.
- Interpreta la informació recollida del procés d'avaluació.
- Identifica les situacions en les que és necessari la col·laboració d'altres professionals.
- Elabora documentació dirigida a les famílies i a altres professionals.
- Coopera amb altres professionals en la identificació de les fites evolutives de l'expressió i la comunicació en els infants.
- Identifica les possibles causes d'una intervenció no adequada.

1. Expressió i comunicació gestual

Les persones, des del moment mateix en què naixem ens comuniquem amb el món que ens envolta. Els plors, els somriures, les mirades, les expressions facials i els moviments corporals, entre altres, són les primeres manifestacions de l'estat del nadó. Ens indiquen si es troba a gust, si se sent incòmode, etc. El repertori de conductes innates i el sistema de comunicació inicial són perfectes per reclamar l'atenció dels adults i poder manifestar, d'una manera no intencional, les necessitats físiques i emocionals.

En aquest moment, però, hi ha un desequilibri en el procés de comunicació. El nadó i la persona adulta no comparteixen un codi comú de comunicació i, per tant, l'adult ha de fer un gran esforç per interpretar els senyals que li envia l'infant.

Aquest desequilibri es va compensant a mesura que l'infant desenvolupa les seves capacitats expressives. Com a resultat de la interacció mare / pare amb l'infant, tots dos van aprenent: els pares a interpretar més encertadament els reclams del nadó i el nadó a emetre missatges més clars.

El primer diàleg entre la persona adulta i l'infant s'estableix per mitjà del contacte físic. Es crea un mitjà de comunicació a partir del to muscular: el nadó es tensa quan té una necessitat i es relaxa o es destensa quan la necessitat ja està satisfeta.

A poc a poc, gràcies a aquest intercanvi comunicatiu, es transmeten els estats emocionals i és possible satisfer les necessitats dels nadons. D'aquesta manera, el nadó se sent segur i estimat sense tenir encara consciència de la situació.

En tot aquest procés la gestualització té molta importància, és la clau per interpretar situacions i estats anímics. El somriure, per exemple, indica plaer i satisfacció. Al principi no és voluntari, només és un reflex; i és que la naturalesa humana ve preparada amb senyals que permetin la cura dels petits. Els primers somriures són un reflex quan la panxa ja està plena, indiquen en general que s'està a gust.

Si els infants neixen amb la capacitat de transmetre el seu benestar o el seu desplaer, els humans adults també estem dotats per respondre aquestes crides. Com a resposta a un somriure reflex del bebè, la mare o l'adult contesta amb un ampli ventall de respostes: un altre somriure, acarònements, carícies, paraules, cantarelles... de manera que l'infant s'adona que és capaç de provocar l'actuació dels altres cap a ell. En aquest moment i de manera gradual, es va fent càrrec de la seva conducta en la mesura que el seu desenvolupament motor, cognitiu i emocional li ho permet. Aleshores dirigeix la seva expressió a provocar la resposta de l'adult. I aquí és quan el gest adquireix un **significat social de comunicació**.

Quantes vegades no hem vist que quan no fem cas al bebè, aquest crida, estossega, s'agita, balboteja... perquè li fem cas! El bebè ha entès que és capaç de provocar situacions i cerca la interacció amb els altres.

A través dels sentits, sobretot del tacte, però també de la mirada, l'olor, el to, l'infant rep l'afecte dels seus cuidadors

---

La qualitat de les primeres comunicacions del nadó amb el seu món proper influiran, negativament o positivament, en la seva comunicació posterior.

La necessitat de comunicació

Les persones tenim necessitat d'expressar-nos i necessitat de comunicar-nos. Quan interactuem amb l'entorn participem en activitats conjuntes amb altres individus, satisfem les nostres necessitats, ens desenvolupem com a éssers humans, establim llaços afectius amb l'entorn i ens apropiem la cultura on estem immersos, a la vegada que la reproduïm, encara que sigui sense adonar-nos-en.

Quan l'infant ja té més domini del seu propi cos, més autonomia, se sent més capaç que mai i es dedica a explorar l'entorn. En aquesta exploració també hi som els altres humans. I ens imita. Comença a voler fer el que fem els adults. Pot picar de mans, fer petons, assenyalar amb el dit allò que li interessa, estendre els braços perquè l'agafin, agafar el telèfon... Realment el seu ventall expressiu ha millorat molt.

Els infants, com els adults, necessiten el contacte amb els altres per créixer i ser feliços...

La comunicació és un acte que permet posar en comú una informació i afavorir, així, l'intercanvi d'experiències. És el procés de rebre i transmetre informació dels uns als altres.

1.1 Què entenem per comunicació gestual?

Totes les persones utilitzem gestos per comunicar-nos amb els altres: aixequem la mà per dir “hola” o “adéu”, simulem que la nostra mà és un ventall per indicar que tenim calor i ens posem l'índex davant els llavis per indicar silenci. Aquests gestos són moviments simples que simbolitzen un acció.

Diàleg tònic

És el primer diàleg que es produeix entre la persona adulta i el nadó. Tots dos perceben el nivell de tensió o relaxació de l'altre per mitjà del to muscular.

Per mitjà del cos l'infant sent la pròpia presència i la dels altres, rep i dona, manipula els objectes, els reconeix i reconeix l'entorn.

La comunicació no verbal fa referència a la comunicació que s'estableix per mitjans diferents a la paraula.

Es considera que les persones adultes, conscients o no del fet, transmetem el 80% de tota la informació de les nostres comunicacions per mitjà del llenguatge de tipus no verbal.

En les persones adultes el llenguatge no verbal sovint acompanya el llenguatge verbal. En aquest cas, el llenguatge no verbal expressa principalment emocions i sentiments: els gestos, el plor, l'expressió de la cara, el to de veu, la cadència, el ritme i els moviments del cos, la mirada, la proximitat o la llunyania entre dues o més persones, etc.

Per tal de millorar la nostra comunicació, doncs, seria important que, com a receptors, paréssim atenció a la part no verbal dels missatges que ens envien i els matisos que presenten i que, com a emissors, controléssim i reforcéssim l'enviament de missatges amb la comunicació gestual.

No podem oblidar, però, que el comportament verbal pot tenir diversos significats segons el context o segons la cultura de referència. Per exemple, podem assenyalar el canell o el rellotge amb l'índex per demanar quina hora és o per indicar que algú arriba tard. Tanmateix, en la nostra cultura mirar una persona als ulls mentre parlem indica interès, mentre que en la cultura japonesa indica desafiament. Veiem, doncs, que no sempre és fàcil interpretar el llenguatge no verbal, del qual sovint, a més a més, no som conscients.

Entre els sistemes de comunicació no verbal podem diferenciar entre el llenguatge corporal i el llenguatge icònic.

El llenguatge corporal: aquest llenguatge inclou els nostres gestos i moviments, el to de veu i la roba que portem. Fins i tot l'olor corporal forma part de la nostra comunicació amb els altres.

El llenguatge icònic: engloba moltes formes de comunicació no verbal, com ara codis universals (l'alfabet Morse, el sistema braille, el llenguatge de signes), codis semiuniversals (els petons o el dol), codis particulars o secrets (senyals que es fan el jugadors en els partits).

Malgrat les diferències que hi pugui haver per context o cultura, la comunicació gestual conserva una sèrie de característiques constants:

- Els gestos tenen una funció comunicativa i nominativa, representen quelcom específic.
- Substitueix la parla i té la mateixa funció durant l'etapa preverbal.
- En l'etapa prelingüística les persones adultes modelen l'aparició i la complexitat de la comunicació gestual.
- Els nens i les nenes aprenen tant el gest com la funció o el significat que té.
- Manté una relació estreta amb la comunicació verbal. Generalment, quan la comunicació verbal apareix, s'utilitzen juntes.
- Sovint actua com a reguladora del procés de comunicació, ja que facilita o dificulta la comprensió del significat del missatge.
- La comunicació no verbal varia segons les cultures.
- Generalment compleix més funcions que la comunicació verbal, ja que l'acompanya, la completa, la modifica o la substitueix.
- Molts autors divideixen la comunicació gestual en gestos socials i gestos simbòlics o inactius.

Els gestos de la comunicació verbal poden ser símbols concrets que estan relacionats amb l'element al qual fan referència (per exemple, moure els braços per referir-se a un ocell) o bé poden ser símbols abstractes (per exemple, fer una V amb els dits per simbolitzar la pau).

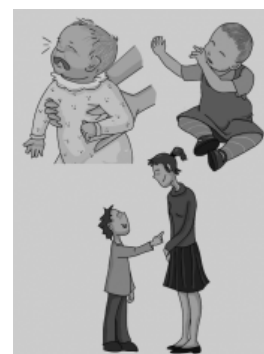
Els infants també fan gestos simbòlics que aprenen dels adults de manera espontània. Des de molt petits aprenen a dir "adéu" amb la mà, a tirar petons, a aplaudir, a tapar-se els ulls per indicar por, a obrir molt la boca per indicar sorpresa, etc.

Llenguatge corporal: El llenguatge no verbal acompanya el discurs durant tota la vida

Comunicació

Tots els infants neixen amb la capacitat de comunicar-se. La manera com ho facin dependrà dels usos i els costums de la seva comunitat i del seu aprenentatge.

Les formes de comunicació evolucionen amb el temps: segons el moment evolutiu, ens comuniquem amb diferents tipus de llenguatge

1.2 La gestualització

Malgrat que la gestualització ens acompanya tota la vida, a mesura que l'infant es desenvolupa, la seva mímica va perdent pes, perquè és força més ràpid fer-se entendre amb paraules que no pas amb gestualització. No obstant això, sempre queda el gest que acompanya la paraula i l'actitud en comunicar-se, i sovint són tan o més vàlids per donar informació que no pas el mateix llenguatge oral. El gest i l'actitud mai no menteixen, les paraules sí. El cos, el gest, sempre dóna molta informació sobre nosaltres i el que diem, i a la petita infància encara més.

Analitzant el llenguatge del cos, trobem quatre tipus de gest que emprem de manera habitual encara en la vida adulta:

Demanar silenci amb el dit és un gest emblemàtic

- **Gestos emblemàtics:** a través dels quals nosaltres interpretem el valor del gest en si mateix o del gest que acompanya les paraules.

Exemple de gestos emblemàtics

- Quan algú mou el cap de dalt a baix, interpretem que està afirmant el que diu o el que diem nosaltres.
- Quan obrim una porta i convidem amb la mà a traspasar-la.
- Quan sacsegem la mà de manera semioberta amb el braç doblegat cap el cos, tot indicant que hi ha "marro" o "t'has passat!".
- Quan assenyallem alguna cosa amb el dit índex, tot indicant a què ens referim.
- Quan ens tapem el nas tot indicant que fa molta pudor.
- Quan aixequem les espatlles com a símbol que desconeixem el que se'ns pregunta.
- Quan amb el dit índex sobre els llavis demanem silenci.

- **Gestos reguladors:** a través dels quals donem indicacions a un interlocutor per donar a conèixer la nostra situació respecte del que diu.

Exemple de gestos reguladors

- Quan amb la cara afirmem i amb la mà indiquem amb el dit índex aixecat que volem parlar nosaltres, per tal que l'interlocutor ens doni la paraula.
- Quan amb la cara indiquem que l'interlocutor acabi aviat que el que ens explica no ens interessa.
- Quan amb el moviment dels llavis indiquem que abaixi el to de veu.
- Quan amb la mirada i el somriure indiquem que és molt interessant el que ens comunica, animant a continuar la transmissió del missatge al nostre interlocutor.

- **Gestos il·lustradors:** fan referència a aquells que acompanyen la comunicació verbal i serveixen per posar més èmfasi en les paraules.

Exemple de gestos il·lustradors

- Quan en explicar la grandària d'un objecte, indiquem amb les mans per situar-nos en la mida a què ens referim.
- Quan fem referència a algú que riu o que plora i ho indiquem gestualitzant amb les mans sobre la nostra cara.
- Quan per situar-nos en un temps passat llunyà movem les mans dibuixant cercles cap enrere, normalment a l'alçada del cap.
- Quan estem indicant que ningú no ens mourà d'on som, de vegades ho indiquem amb el dit índex amb direcció al terra, de vegades amb un cop de peu al terra.

Gestos adaptadors: s'empren per controlar els nostres sentiments en una situació determinada.

Exemples de gestos adaptadors

- Quan agafem aire per poder afrontar la situació difícil amb què ens trobem.
- Quan ens agafem els braços per donar-nos seguretat a nosaltres mateixos.
- Quan mirem al no-res per poder dir el que hem de dir.
- Quan somriem per defecte quan no sabem què opinar del que els nostres interlocutors fan o demanen.

Indicar l'edat amb els dits és un gest il·lustrador

1.3 El llenguatge gestual en el currículum d'educació infantil

L'infant a l'etapa de 0 a 6 anys està en procés de creixement, ha de desenvolupar-se físicament, intel·lectualment, afectivament, socialment i moralment, i ha de fer-ho de manera harmònica. Quan ens ocupem de l'educació dels infants hem de tenir-ho present per tal de poder incidir en el seu creixement des d'aquesta perspectiva, tenint en compte la globalitat del seu creixement. Els nens i les nenes han de descobrir-se a si mateixos i els altres per poder conèixer el món que els envolta. Els seus aprenentatges tindran com a base el seu jo enfront del món. El seu cos serà la primera eina per introduir informació, la primera eina per expressar-se.

L'objectiu de l'educació infantil és aconseguir el desenvolupament físic, intel·lectual, afectiu, social i moral harmònic dels infants que els permeti ser persones lliures, integrades i felices. Si ens fixem en les capacitats que han d'haver assolit els infants en acabar l'educació infantil, veurem com totes elles tenen l'infant com a protagonista, com a persona individual, és a dir, estan encaminades al seu propi descobriment i al descobriment de l'entorn on són immersos. Els diversos que llenguatges treballen a l'aula són els vehicles que fan servir els infants, i els adults també, per expressar el que senten i pensen, i per classificar i integrar el que van descobrint.

La LOE divideix el currículum d'educació infantil en tres àrees de coneixement i experiència: l'àrea de descoberta d'un mateix i dels altres, l'àrea de descoberta

Com a ésser social, l'infant necessita expressar-se i comunicar-se amb els altres per ser feliç

de l'entorn i l'àrea de comunicació i llenguatges. Afirmar que la construcció dels aprenentatges es fa mitjançant les informacions rebudes i les experiències viscudes gràcies a una interacció adequada amb l'entorn.

Els companys i les companyes i les persones adultes de l'entorn proper són part essencial d'aquest procés. L'intercanvi amb ells, la comunicació, l'empatia i la representació donen informació i ofereixen altres punts de vista que permeten ampliar i ajustar el propi raonament i construir de manera conjunta un coneixement més adaptat al context: aprendre compartint amb els altres.

Normativa sobre continguts curriculars

La normativa actual sobre els continguts curriculars en l'etapa infantil és el currículum d'educació infantil del Departament d'Ensenyament (1992), que regula l'etapa de 0 a 6 anys, i el Decret 181/2008, del currículum del segon cicle d'educació infantil, que regula l'etapa de 3 a 6 anys.

Segons la LOE, doncs, els mestres i les mestres actuaran com a facilitadors d'un entorn en què es creïn expectatives per a l'alumnat, per mitjà d'activitats que tinguin interès i significat i els proporcionin les mateixes oportunitats d'aprendre independentment del gènere, l'habilitat, l'edat, l'origen sociocultural i els coneixements previs.

Concretament, en l'àrea de comunicació i llenguatges les nenes i els nens experimentaran els diferents usos i funcions dels llenguatges, en un ambient amb condicions favorables que ho faciliti i en què es desenvolupi la comunicació tant verbal com no verbal. Per això serà imprescindible establir una relació afectiva positiva entre l'infant i la persona adulta i entre els infants mateixos. Igualment, hi haurà d'haver una comunicació intensa, fluida i agradable entre tots els membres de la comunitat educativa.

Un dels objectius de l'àrea de descoberta d'un mateix i dels altres és l'autoconeixement i la gestió de les emocions. També pretén que els infants explorin i reconeguin les pròpies possibilitats a partir del cos (emocionals, sensorials i perceptives, motrius, afectives i relacionals, expressives i cognoscitives) i identifiquin les emocions bàsiques a partir de les pròpies vivències (amor, alegria, tristesa, enuig i por).

L'àrea de comunicació i llenguatges pretén que els infants aprenguin a observar, escoltar i experimentar, que tinguin sensibilitat i interès per fer-ho, que explorin les possibilitats que tenen i que participin activament en situacions habituals de comunicació. També té com a objectius la comprensió del llenguatge no verbal, l'expressió de les emocions i l'experimentació amb el gest i el moviment (dansant o jugant a crear diferents moviments amb el cos) per saber trobar la pròpia capacitat expressiva i les emocions que comporta.

Quan un infant s'expressa, a més de comunicar, si és el cas, integra nous coneixements referits tant al retorn que li arriba d'allò que ha expressat, com al coneixement sobre ell mateix, precisament a partir del retorn que té i de la percepció pròpia i del coneixement de l'entorn quant, com a mínim, al domini d'allò que ha expressat. Per això diem que les àrees s'han d'entendre amb criteris de globalitat i d'interrelació, perquè no hi ha continguts aïllats, tots formen part d'una realitat que és global.

1.3.1 Capacitats a assolir en l'etapa de 0 a 6 anys

Les capacitats que les nenes i els nens han d'haver assolit en finalitzar l'etapa de 0 a 6 anys són les següents:

- Conèixer el seu propi cos i el dels altres, saber quines possibilitats d'acció tenen i aprendre a respectar les diferències.
- Observar i explorar el seu entorn familiar, natural i social.
- Adquirir progressivament autonomia en les activitats que duen a terme habitualment.
- Desenvolupar les seves capacitats afectives.
- Relacionar-se amb els altres, adquirir progressivament pautes elementals de convivència i de relació social i exercitar-se en la resolució pacífica de conflictes.
- Desenvolupar habilitats comunicatives en diferents llenguatges i formes d'expressió.
- Iniciar-se en les habilitats logicomatemàtiques, en la lectoescriptura i en el moviment, el gest i el ritme.

1.4 Teories sobre el llenguatge gestual

Us ha passat mai que parlant amb una persona que no coneixeu arribeu a la conclusió que hi ha alguna cosa que no us agrada, que us impedeix de confiar-hi, o que us agrada molt i us atrau? Amb tota probabilitat tots nosaltres haurem tingut una experiència d'aquest tipus. D'on ens arriba aquesta informació? Fixeu-vos que conversant amb altres persones sempre intuïm si ens diuen la veritat o no, si ens volen fer creure el que no és, si la persona que ens parla és simpàtica, si no ho és tant, si posa interès en la conversa, si és propera o és distant... No sabríem definir amb exactitud per què arribem a aquestes conclusions, però sí d'on surten: del llenguatge corporal, i és que en la interacció amb els altres, a través de la percepció i la intuïció, captem un codi comunicatiu que no està explícit, que no és normatiu, que el podríem situar a mig camí entre la cognició i l'emoció.

Els gestos apareixen de manera natural i espontània en el desenvolupament normalitzat dels nadons. És un esdeveniment lligat a l'observació dels nadons de la comunicació adulta i a la comunicació normal que s'estableix entre el nadó i l'adult.

Els nadons aprenen a expressar-se per mitjà dels gestos quan comencen a tenir un cert control sobre els moviments voluntaris. En aquest moment, el seu desenvolupament cognitiu ja permet la comunicació i senten la necessitat de

Els gestos apareixen de manera natural en la comunicació humana, primerament per expressar estats emocionals i posteriorment en un intent de comunicar-se amb els altres

comunicar-se amb el món que els envolta, tot i que la immaduresa fonorespiratòria encara no els permet que ho facin de manera oral. El llenguatge gestual, doncs, apareix com a habilitat cognitiva necessària per a la comunicació abans que la capacitat per produir missatges orals.

Els gestos tenen una funció comunicativa i nominativa, la seva forma té associat un significat que no canvia al canviar el context. Aquests gestos substitueixen o acompanyen als missatges verbals, fins que els verbals estan prou desenvolupats com per a ser significatius de manera independent.

Diversos autors subdivideixen els gestos en **gestos socials** i **gestos simbòlics o inactius**.

Els gestos socials formen part de la rutina social, com ara saludar o acomiadar-se, mentre que els gestos simbòlics o inactius representen una forma o una funció d'un referent, com ara moure els braços amunt i avall per referir-se a un ocell.

Els **gestos simbòlics** apareixen entre els 10 i 15 mesos d'edat i estan constituïts per accions físiques voluntàries de caràcter simple que poden ser utilitzades per a representar objectes o esdeveniments o per expressar necessitats, pensaments, desitjos o emocions.

La comunicació gestual es considera un llenguatge pròpiament dit i és similar al llenguatge verbal pel que fa a l'ús de gestos arbitraris, per la manera com s'inicia i es desenvolupa, perquè facilita l'aprenentatge i pel tipus d'errades que es cometien.

Diferents autors i autores han fet aportacions importants a la comprensió de la comunicació gestual. Seguidament veurem alguns dels autors que han estudiat especialment la comunicació no verbal en infants, com ara Boris Cyrulnik, Paul C. Holinger i Kalia Doner, Linda Acredolo i Susan Goodwyn o Joseph García.

Boris Cyrulnik

Boris Cyrulnik exposa les seves investigacions sobre comunicació gestual en animals i humans en la seva obra *Del gesto a la palabra*. Aquí reflectirem alguna de les aportacions d'aquest autor.

Cyrulnik concep l'ésser humà com a individu, com a ésser social que construeix la seva individualitat en el camp de les tensions afectives estructurat per la comunicació. Entén la comunicació en un sentit ampli que inclou la comunicació gestual i la verbal.

L'autor ha estudiat la comunicació en infants de desenvolupament normalitzat, en infants amb afeccions que dificulten la seva comunicació i en animals. Els seus estudis han possibilitat avenços terapèutics importants per a infants amb problemes comunicatius.

En l'obra *Del gesto a la palabra* afirma que assenyalar amb el dit és una conducta específicament humana que no s'observa ni tan sols en ximpanzés criats amb

Boris Cyrulnik és neuròleg, psiquiatre, psicoanalista i un dels fundadors de l'etologia humana. Ha publicat llibres com *Del gesto a la palabra* o *Los patitos feos*.

Aquelles persones interessades en ampliar els seus coneixements sobre la teoria de Boris Cyrulnik trobareu una referència a la seva obra en la secció "Més informació" del web del mòdul.

humans, tot i que poden aprendre a comunicar-se per mitjà del llenguatge de signes.

La conducta d'assenyalar amb el dit evoluciona i s'adapta a uns patrons estables en el cas de tots els nadons que no presenten afeccions que dificultin la seva comunicació.

Quan tenen **9 o 10 mesos**, per assenyalar els infants estenen tots els dits de la mà cap a l'objecte que volen, miren cap al lloc on és i criden quan comproven que no el poden agafar.

Més tard, quan les nenes tenen **10 o 11 mesos** i els nens en tenen 13, s'observa un canvi de comportament. La maduració neurològica arriba a un punt en què l'infant deixa d'estendre tots els dits de la mà i comença a apuntar a l'objecte amb un sol dit. Es tracta d'un avenç molt significatiu, ja que aquest gest requereix un pensament organitzat.

Quan l'infant assenyala amb el dit, mira la mare, el pare o l'adult de referència que hi ha a l'habitació i emet un so que podem anomenar *protoparaula*. Per tal que això passi, no solament cal una maduració neurològica determinada, sinó que també hi ha d'haver una persona de referència. D'aquesta manera, l'objecte assenyalat es pot transformar en quelcom a designar.

El sistema conductual d'assenyalar amb el dit té a veure amb l'intent de comunicar-se amb una altra persona. Per tant, és necessari que hi hagi algú amb qui l'infant es pugui comunicar. Cal que hi hagi una segona persona perquè l'infant iniciï l'aventura del gest i la paraula.

La importància de la presència de l'adult en aquest procés comunicatiu es manifesta, per exemple, en el cas dels anomenats *nens sota clau* (abandonament a domicili). Es tracta d'infants que passen moltes hores sols a casa, de manera que no hi ha cap persona adulta que els atengui ni amb qui es puguin comunicar. Aquests nens no arriben a assenyalar amb el dit; es limiten a emetre sons i estendre les mans i els dits cap a l'objecte. En aquest casos no hi ha cap impediment en l'anatomia del braç o de la mà ni cap retard en la maduració neuronal, simplement no hi ha cap persona adulta amb qui es puguin comunicar ni a qui puguin mostrar l'interès que tenen per l'objecte.

Entre **els 20 i els 30 mesos**, l'infant normalment socialitzat, sense ajuda de cap escola i sense que els adults tinguin cap intencionalitat educativa, aprèn les paraules, l'accent, regles i, fins i tot, excepcions a les regles. Cap educador o educadora podrà provocar un aprenentatge semblant en tan poc temps.

Les situacions de comunicació més íntimes, com ara el cara a cara mare-fill, són una aventura afectiva i comunicativa específicament humana. En aquestes situacions comencen els primers rituals de conversació: la direcció de la mirada, els moviments de cap, els sons, els silencis, les interrupcions, les sincronitzacions, la posició i el moviment del cos i de les mans.

Boris Cyrulnik ha trobat diferències pel que fa a l'edat en què els nens i les nenes comencen a gestualitzar. Sembla que les nenes són més primerenques.

Hi ha gestos com el d'assenyalar amb el dit que tenen el valor de signes quasi universals.

Intel·ligència perceptiva

L'etòleg Boris Cyrulnik utilitza el terme *intel·ligència perceptiva* per designar l'activitat de selecció i interpretació que assenyala la recepció d'estímul sensorials efectuada per animals.

Aquesta situació, a més de facilitar els primers diàlegs nadó-adult, proporciona a l'infant la seguretat necessària per poder explorar el món humà i físic que l'envolta. En braços de la seva mare, el nadó es tranquil·litza a l'instant i, un cop tranquil, es disposa a observar el món exterior. Quan estan inquietos, els nadons fan moviments desordenats cap a totes les direccions. En canvi, quan estan tranquils s'enganxen a la mare i observen l'entorn.

La sexualització del gest

Segons estudis de Boris Cyrulnik, els adults agafen el nadó d'una manera o d'una altra en funció de si és un nen o una nena. Des del primer moment s'observa una autèntica modelació sexual del comportament del nadó. Als nens se'ls acostuma a donar copets a les espatlles, però poques vegades a la panxa. En canvi, a les nenes se'ls acostuma a acariciar les cames i la panxa. Estudis de l'etnòloga Helene Stork a l'Àsia i a l'Àfrica confirmen la sexualització del gest de "la palmadita".

El primer somriure del nadó és provocat per la segregació d'un neuropèptid. La mare i el pare no ho saben i responen al somriure amb un altre somriure i amb conductes d'afecte. Hi ha una semantització del somriure, és a dir, els adults interpreten una intencionalitat que no existeix en el somriure del nadó. La resposta atenta i afectuosa dels adults estimula que l'infant repeteixi la conducta. La repetició d'aquesta situació provoca efectes beneficiosos sobre l'organisme del nadó, com la segregació de l'hormona del creixement.

Imaginem el cas contrari, és a dir, que un nadó somriu i ningú respon a la seva conducta ni s'acosta a la seva cara amb expressions facials i sonores d'alegria i afecte. El nadó estaria envoltat per un món sensorial fred en què no hi hauria mímica facial, olor ni contacte físic. Aquesta situació podria donar lloc a l'anomenat *anaclitisme*, en què l'infant perd l'esperança que l'adult atengui les seves necessitats.

Anaclitisme: terme inicialment utilitzat per traduir l'*Anlehnung* de Freud. Equival a 'absència de suport' i la persona pensa que no pot comptar amb ningú.

Segons Boris Cyrulnik, el que diferencia l'ésser humà dels no humans no és la parla, sinó l'aptitud per semiotitzar.

Paul C. Holinger i Kalia Doner

Holinger i Doner, en la seva obra *Qué dicen los bebés antes de empezar a hablar*, exposen que hi ha nou senyals innats que utilitzen tots els nadons per expressar el que volen i el que necessiten. A més a més, assenyalen que quan les persones adultes observen i comprenen aquests senyals és més fàcil que hi hagi una comunicació positiva.

Els nou senyals bàsics es divideixen en senyals de satisfacció i senyals d'ajut. Com a senyals de satisfacció, hi ha l'interès, l'alegria i la sorpresa. Els senyals d'ajut, en canvi, engloben l'angoixa, la ira, la por, la vergonya, el fàstic i la repulsió.

a) Senyals bàsics

Els **senyals de satisfacció** són senyals bàsics per tal que el desenvolupament intel·lectual i emocional sigui correcte. Són els següents:

- **Interès:** l'infant estarà visiblement abstret en l'objecte que centra el seu interès. Tindrà les celles lleugerament arquejades cap a dalt o cap a baix i la boca generalment entreoberta. Si l'objecte es mou, el seguirà amb la vista. En general, tot el cos té un lleuger to de tensió, d'alerta. Pot girar el cap o, fins i tot, el cos cap a l'objecte d'interès. Aquest senyal s'expressa en un continu que va des de l'interès fins a l'entusiasme.

L'expressió facial que indica interès és innata i s'inclou, segons Holinger i Doner, dins els senyals de satisfacció

- **Alegria:** es manifesta de diverses maneres. El nadó somriu amb la comissura dels llavis cap a dalt i cap a fora i li brillen els ulls. Moltes vegades aquesta expressió facial va acompanyada de sons o crits aguts. L'alegria es pot manifestar en diferents graus d'intensitat, des del somriure lleu fins a l'explosió d'alegria.
- **Sorpresa:** en expressar sorpresa l'infant aixeca les celles, parpelleja amb els ulls ben oberts i posa la boca en forma de O. Pot girar el cap o el cos en direcció a l'objecte que el sorprèn.

La regla d'or és potenciar al màxim els senyals positius. L'interès i l'alegria, doncs, sempre s'han de fomentar. Respecte a la sorpresa, s'ha de saber controlar per tal que l'infant passi de la sorpresa a l'interès i no pas a la por.

Els **senyals d'ajut** són la defensa dels nadons contra el perill i també un mitjà per a la supervivència. Cal respondre-hi amb relativa rapidesa. La clau consisteix a no deixar que la nena o el nen expressi les emocions negatives i intentar que les causes que les han provocat desapareguin. Són els següents:

- **Angoixa:** s'expressa amb les celles arquejades, la comissura dels llavis cap a baix, llàgrimes i agitació o retraïment. L'angoixa és un senyal que comunica una necessitat immediata. Els infants més grans la poden manifestar amb queixes o amb agressivitat.
- **Ira:** l'infant fa força amb la mandíbula, el front i els llavis, que també pot estendre i mostrar les dents. Té la cara vermella, els ulls mig tancats, les fosos nasals obertes i la musculatura del coll tensa. També pot anar acompanyada de puntades de peu, cops o mossegades o bé de retraïment i mirada de fúria. Acostuma a ser el senyal més problemàtic per als pares, ja que es prenen aquest comportament de manera personal, com un atac, i no com l'expressió d'una emoció.
- **Por:** es pot expressar de diverses maneres. L'infant pot tenir els ulls paralitzats i la pell pàl·lida. Pot tenir fred o començar a suar. Li pot tremolar la cara, les mans i les cames. Pot tenir pell de gallina. Pot estar molt quiet o molt alterat. Aquest senyal va des de la por fins al pànic.
- **Vergonya:** els infants manifesten la vergonya amb la mirada. També tendeixen a abaixar les espatlles i a tenir la musculatura de la cara i del coll flàccida. Hi ha infants que fins i tot es posen vermells. Aquest senyal s'experimenta en un continu que va des de la vergonya fins a la humiliació intensa. Psicològicament la vergonya genera un sentiment d'inferioritat, culpa, timidesa i pessimisme.
- **Fàstic:** s'expressa amb el llavi inferior cap a baix i la llengua cap a fora. Els infants el manifesten davant dels gustos desagradables.
- **Repulsió:** s'expressa amb el llavi superior i el nas cap a dalt. Els infants acostumen a "defensar-se" de les olors desagradables girant el cap i arronsant el nas. El fàstic i la repulsió actuen en un mateix continu i són reaccions als gustos i les olors, respectivament. Es poden manifestar alhora.

Si volem facilitar una bona comunicació i ajudar els infants a desenvolupar-se hem d'estar alerta als senyals. Cal potenciar els positius i deixar que expressin els negatius, tot i que convé buscar les causes que els han provocat per reduir-los o eliminar-los.

Linda Acredolo i Susan Goodwyn

L'any 1982 les psicòlogues Linda Acredolo i Susan Goodwyn van descobrir que els nadons utilitzen espontàniament gestos simples per representar paraules que encara no són capaços d'expressar de manera verbal. Per exemple, poden arronsar el nas com si oloessin per fer referència a una flor, moure els braços per referir-se a un ocell o treure la llengua i reproduir una respiració agitada per indicar un gos.

També van constatar que no totes les paraules tenen el mateix nivell de dificultat. D'aquesta manera, el gest pot ser útil quan la paraula, malgrat haver aparegut, encara no és prou complexa per poder expressar tot el que la nena o el nen pensa, sent o necessita.

Mitjançant l'observació d'aquest fenomen, van suposar que aquests gestos manifestats de manera espontània es podien estimular per construir un pont de comunicació infant-adult fins que aparegués la parla.

Així, a partir del descobriment de les evidències, les autores van decidir investigar què passava quan s'estimulava la reproducció de gestos de manera intencionada a la llar. Van crear un programa, **BABY SIGNS®**, que es basa a ensenyar als nadons i els infants sense dèficit sensorial un llenguatge compost per gestos simbòlics que els permet (a ells i a les seves famílies) comunicar-se de manera senzilla fins que aprenen i dominen el llenguatge oral.

Joseph García

A la dècada dels anys noranta, l'educador Joseph García proposava ensenyar des d'una edat primerenca el llenguatge de signes americà per a persones sordes, amb l'objectiu, no solament d'estimular el desenvolupament intencionat de la comunicació gestual, sinó d'ensenyar als nens i les nenes un "segon idioma". El programa elaborat per Joseph García s'anomena **SIGN with your BABY®**. Aquest autor ja està retirat, però el seu programa es continua fent servir als Estats Units, el Canadà i Anglaterra.

Tots aquests autors estan d'acord en el fet que la capacitat de pensar i de poder expressar els pensaments, els sentiments i les necessitats és molt anterior a la capacitat d'expressar-se amb paraules. Paul C. Holinger i Kalia Doner, Linda Acredolo i Susan Goodwyn i Joseph García proposen un mètode de comunicació no verbal per oferir una eina als nens i les nenes que els permeti comunicar-se de manera més complexa i efectiva amb el món que els envolta.

Els nostres gestos poden reforçar les nostres paraules o contradir-les quan intentem mentir.

1.5 Beneficis de la comunicació gestual

El gest sempre és necessari per donar sentit al que volem expressar. Quan ens expressem sempre gestualitzem per asseverar més bé el que volem transmetre.

Totes les persones manifestem per mitjà del nostre cos. En podem ser conscients o no, ho podem fer de manera intencionada o no, però sigui com sigui el nostre cos sempre “parla” de nosaltres. El nostre moviment esdevé llenguatge que transmet, igual que tots els altres llenguatges, sensacions, idees, sentiments i emocions. El llenguatge corporal expressa el que cadascú porta a dins. Amb les paraules podem dir veritats o mentides, però no podem dominar el que diu el nostre cos, que parla des de la no-consciència.

Si no fem tècniques apreses, i tot i així sempre transmetem informació personal, no podem dominar el llenguatge corporal. En canvi, els nostres interlocutors sí que poden llegir què diu el nostre cos.

Els gestos es poden concebre com a indicadors d'una etapa “prelingüística”, com a conductes que precedeixen el llenguatge verbal i en preparen l'emergència.

El cos és l'eina mediatra per a l'expressió i la comunicació, i el gest i el moviment són els seus recursos expressius. El gest és un llenguatge que s'emet per mitjà del moviment i és necessari per expressar-se i comunicar-se.

Per mitjà del gest les persones enviem missatges tant de manera conscient com sense adonar-nos-en. Hem de tenir en compte que per ser expressius tampoc no cal que fem grans gestos. El que cal, senzillament, és que siguem conscients dels gestos que fem en la nostra vida diària i en fomentem la creativitat a partir dels actes quotidians.

La gestualització s'aprèn i, tot i que hi ha símbols universals, la majoria depenen de la cultura de l'individu. L'expressivitat natural de l'infant en néixer, com a reclam de l'atenció dels adults a les seves necessitats físiques i emocionals, és universal. És a dir, tots els infants del món ploren quan tenen gana, quan estan molls, quan se senten incòmodes o quan necessiten afecte i tots els infants del món riuen i tenen expressió de plaer quan estan satisfets.

La comunicació gestual, utilitzada tant en l'etapa preverbal com en la verbal, ofereix molts beneficis als nens i les nenes que la fan servir.

Aquesta comunicació gestual contribueix al desenvolupament dels infants directament, ja que els ofereix una manera simple i efectiva d'expressar i comunicar idees que no poden transmetre verbalment en el moment evolutiu en què es troben, i indirectament, ja que expressa aspectes no verbals de l'estat cognitiu de l'infant.

Els gestos, com el llenguatge, revelen les operacions cognitives que la nena o el nen fa i faciliten l'aparició del llenguatge verbal.

Dit d'una altra manera, els gestos simbòlics permeten als infants explorar més enllà dels límits del llenguatge que són capaços d'expressar verbalment i ens ofereix l'oportunitat d'observar les habilitats de les nenes i els nens com a constructors del llenguatge.

Els lactants fan servir els gestos simbòlics per comunicar-se amb el pare, la mare i altres persones adultes significatives per a ells. Aquest fet genera una reducció de l'estrès matern i patern. Permet als pares comprendre més els pensaments, els sentiments i les necessitats dels seus fills o filles, cosa que fa que puguin intervenir de manera més adequada en cada situació.

Pel que fa als nens i les nenes, se senten més capaços en tenir la possibilitat de comunicar el que és important per a ells. Senten que l'entorn respon a les seves necessitats, els estima, els atén i valora les seves produccions.

L'interès que manifesten en la comunicació pares, mares, fills i filles reforça el vincle afectiu i la comunicació esdevé cada cop més fluida.

Tot aquest procés produeix un sentiment d'eficàcia, de fer les coses ben fetes, tant en els pares com en els infants. Aquest sentiment és especialment important per als nens i les nenes, ja que es troben en un procés de formació de la personalitat en què el sentiment de "ser capaços de" és bàsic per a una bona autoestima.

A tall de resum, podem dir que els beneficis que aporta la comunicació gestual són els següents:

- Desenvolupament cognitiu i afectiu dels infants.
- Reducció de l'estrès patern i matern en comprendre més bé les necessitats del seu fill o filla.
- Reducció de la frustració dels infants que produeix la incapacitat per comunicar-se.
- Millora de la comunicació pares-fills.
- Augment del vincle afectiu.
- Augment de l'autoestima del nadó.

1.5.1 La importància dels gestos en la infància

Diversos estudis confirmen que com més riquesa gestual hi ha en edats primerenques, més i millor vocabulari hi ha en etapes escolars.

Els infants es comuniquen mitjançant els gestos de manera espontània. Com més intel·ligibles siguin els gestos, més facilitat tindrà per obtenir riquesa verbal i, consegüentment, menys problemes tindrà en el moment de començar l'escolarització.

La connexió entre gestos i parla es produeix en etapes primerenques. S'ha constatat que les nenes i els nens d'un any que es comuniquen amb gestos intel·ligibles, quan en tenen quatre i mig disposen d'un vocabulari més ric que els infants amb menys repertori de comunicació gestual.

El paper de les mares i els pares perquè les nenes i els nens adquireixin habilitat no verbal amb la finalitat de comunicar-se és bàsic. L'escola maternal també hi pot intervenir.

1.6 Mecanismes que intervenen en l'adquisició del llenguatge gestual

Com diu Magaluzzi (2001), l'actuació de l'adult és una metainterpretació, és a dir, una interpretació de la interpretació que ha fet l'infant. És, per tant, un veritable diàleg. Infants i adults, els uns per atendre i els altres per ser atesos, estan pendents mútuament dels gestos, els sons i les mirades que emeten. Sense adonar-se'n, crearan un espai de comunicació propi ple de símbols propis de la cultura en què estan immersos.

L'etapa prelingüística es caracteritza per la producció d'exercicis fonètics, plors, crits, balbotejos i vocalitzacions, entre altres, que en un principi l'infant sembla fer per una simple descàrrega motora o com a manifestació de plaer o desplaer.

El nadó plora davant un estímul desagradable que li produeix malestar, com la gana. L'adult, però, interpreta que l'infant el vol avisar perquè està molest i intenta calmar-li el malestar. La repetició d'aquesta conducta, plor-presència de l'adult per calmar-lo, fa que l'infant aprengui de manera relativament ràpida que el plor és una via ideal per aconseguir la companyia de l'adult i el seu consol. Som en l'inici de la comunicació.

A partir del **segon mes** apareixen els sons de plaer quan miren el somriure dels seus pares, després d'haver menjat o quan agafen un objecte. Els infants ploren menys perquè tenen maneres addicionals d'expressar-se. També esclaten en rialles sostingudes quan alguna cosa els encanta.

Entre els **3 i els 6 mesos** es produeix una diferenciació progressiva del plor i el somriure com a formes expressives amb intenció comunicativa. L'infant comença a utilitzar les expressions facials, els gestos i els jocs vocals per produir efectes en el seu entorn.

Cap als **4 mesos** augmenta l'interès de l'infant cap als objectes i l'adult també modifica les seves conductes, de manera que el que era una relació entre dos es converteix en un triangle que incorpora els objectes.

Les interaccions entre adult i infant es diversifiquen. Ja no es limiten a les rutines de cura de l'infant, sinó que apareixen jocs de naturalesa diversa ("cucú-tras", jocs de donar i rebre, de ficar i treure, etc.).

Entre el **quart i el cinquè mes**, després d'un breu període d'emissió fonètica, comença la fase del balboteig, seqüències de sons semblant a les vocals i les consonants que solen ser monòtons o anar acompanyats d'entonació.

Els crits i els plors són les primeres expressions.

Entre els **6 i els 12 mesos** l'infant utilitza el gest per comunicar-se. Primer ho fa amb la mirada i després ho fa amb el gest d'assenyalar, que pot ser un gest declaratiu (l'infant indica la presència d'alguna cosa) o de petició o imperatiu (l'infant demana algun objecte).

El balboteig evoluciona i l'infant va associant vocals i consonants fins a formar síl·labes ben definides, cosa que li permet explorar les seves possibilitats d'emissió de sons. A la vegada, s'exercita a distingir i repetir els sons que ell mateix emet. Aquesta repetició rep el nom d'*ecolàlia*, l'infant comença a produir cadenes sil·làbiques, com ara “papapapapa...” o “tatatatata...”. D'aquesta manera va controlant els òrgans de la fonació.

Cap al **final del primer any** alguns infants utilitzen alguna paraula amb significat, encara que no s'assemblin a les de l'adult, i incorporen onomatopeies, exclamacions o paraules pròpies.

Durant el procés d'aprenentatge del llenguatge, són els infants els que s'han d'adaptar al model que els ofereix l'adult. Tanmateix, hi ha una excepció a aquesta norma, en què són els adults els que més s'adapten a l'infant. Es tracta de l'anomenada *parla maternal* (en anglès *baby talk*), que apareix en totes les cultures i es refereix a una manera de parlar que utilitzen els adults amb infants menors de 3 anys en què intenten simplificar la seva parla i ajustar-la a la capacitat de l'infant per ajudar-lo a millorar i comprendre el llenguatge. La **parla maternal** presenta les característiques següents:

- S'utilitza un registre de veu més agut del normal.
- Es parla més lentament i amb una entonació clara.
- L'accentuació i l'entonació estan molt marcades.
- S'utilitzen més els gestos i la mímica.
- Els enunciats són curts i fan referència a l'entorn proper.

2. Recursos, activitats i avaluació per l'expressió gestual

El moviment és el mitjà que permet l'expressivitat. Està clar que aquest moviment comença de manera indiferenciada en l'infant i que amb l'exercici, acompanyat de manera paral·lela pel desenvolupament cognitiu i afectiu i per la resposta de l'entorn, se n'interioritza el significat. Per veure que l'expressivitat corporal és l'eix del desenvolupament de l'infant ens fixarem en el reconegut autor Henry Wallon, metge, filòsof, mestre i psicòleg francès i estudis del desenvolupament de l'infant que va donar molta importància al moviment en la formació de la personalitat.

Per a aquest autor, a través del moviment l'infant actua sobre si mateix i sobre l'entorn, s'hi fusiona i se'n diferencia la vegada, teixeix la xarxa d'afectes que li dóna identitat; el moviment li permet també aprehendre el món en la mesura que actua sobre ell, i finalment el moviment reverteix en un millor coneixement de les seves capacitats d'acció, en un millor domini del seu esquema corporal.

2.1 Evolució de l'expressivitat corporal

Wallon descriu com el moviment incideix en el desenvolupament de l'infant de la manera següent:

Estadi d'impulsivitat motora (de 0 a 3 mesos) i estadi emocional (de 3 mesos a 1 any): caracteritzat per la intensitat en la percepció de l'estat del cos i per la fusió afectiva amb l'entorn. Els seus moviments són descàrregues motores força descoordinades a causa de la immaduresa del sistema nerviós. L'evolució de l'infant es manifesta per la progressió en la distribució del to muscular en els seus músculs, que facilita el canvi de posició i la marxa.

Estadi sensoriomotor (d'1 a 2 anys) i projectiu (de 2 a 3 anys): predominen la sensibilitat externa i la funció intel·lectual. La marxa li permet reconèixer l'espai i el llenguatge, la representació dels objectes. Sense moviment, sense actuar sobre les coses, no sap captar el món exterior. La imitació, la representació i el simulacre tenen un paper molt important en el desenvolupament de l'infant.

Estadi del personalisme (de 3 a 6 anys): s'inicia amb la crisi de personalitat dels 3 anys, quan l'infant, per diferenciar-se, s'oposa absolutament a tot. Als 4 anys apareix el que s'anomena l'edat de la gràcia, caracteritzada per un narcicisme motor: l'infant s'ho fa venir bé per seduir, per ser afalagat, per agradar als altres. Es produeix una transformació dels seus moviments: només pot agradar-se a si mateix si té el reconeixement dels altres, si agrada als altres; només s'admira si pot ser admirat. Cap als 5 anys augmenta la seva tendència a imitar els models adults en les seves actituds socials.

L'expressió corporal té una funció bàsica en el desenvolupament de la persona. A través del cos l'infant sent la seva presència i la dels altres, a través del cos rep i dona, a través del cos manipula els objectes, els reconeix i reconeix l'entorn. Les habilitats motores que va desenvolupant —el domini de les mans, de la posició sedentària, de la reptació, el gateig i deambulació— són habilitats necessàries per conèixer el món i conèixer-se a si mateix, atès que tots dos processos són paral·lels i indissociables.

Les persones ens coneixem a través de la diferenciació dels altres. El procés expressiu de l'infant és un procés connatural al seu desenvolupament, és a dir, no hi ha desenvolupament si no hi ha expressió. Des de l'educació podem procurar les situacions que l'estimulin en funció de la maduració de l'infant. Primerament l'infant ha de descobrir el seu cos al mateix temps que es va diferenciant de la fusió amb el medi en què viu; després, en la mesura que reconeix la seva capacitat de ser i estar, s'exercita en les seves pròpies possibilitats de moviment i de desplaçament, i en les seves capacitats de relació gràcies a l'aparició de la funció simbòlica, elements bàsics per a la seva autonomia personal i social; la seva autonomia el porta a cercar la seguretat: d'una banda, manifesta tot un ventall d'actuacions adreçades a l'aprovació de l'adult i, d'altra banda, assaja allò que viu reproduint-ho a través de la imitació i de la representació mental una vegada i una altra.

Des de l'educació permetem l'exploració que porta l'infant a l'autoconeixement necessari per tenir seguretat en si mateix i al domini corporal imprescindible per desenvolupar la seva personalitat. Des de l'educació estimulem els infants no només a descobrir de manera global i segmentària el seu cos, sinó també a conèixer-ne les funcions, les possibilitats i les limitacions, i a descobrir que dominar el seu cos li facilitarà la interacció amb l'entorn.

2.2 Recursos d'expressió i comunicació gestual

Hi ha molts materials que es poden fer servir en determinades circumstàncies com a recurs per facilitar els aprenentatges, fins i tot els materials que no han s'han creat amb la intenció que tinguessin una funcionalitat educativa.

Un recurs didàctic o educatiu constitueix qualsevol material que en un context educatiu es pot utilitzar per afavorir determinats aprenentatges.

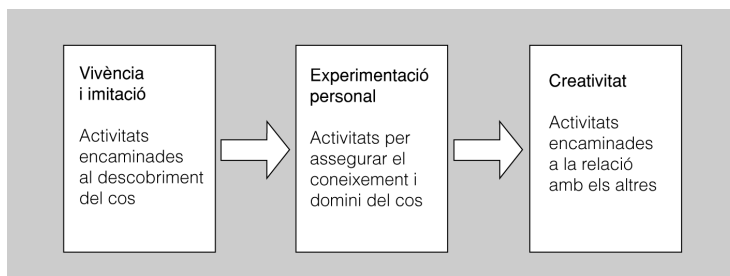
2.2.1 La psicomotricitat

La vivència del cos possibilita a l'infant poder-lo interioritzar acceptant-ne les característiques, estimant-lo per poder-se estimar ell mateix. Hi ha una estreta relació entre la manera com l'infant percep el seu cos, el seu jo i la seva manera

de relacionar-se amb el món extern. Com s'accepta a si mateix l'infant influeix en l'àmbit intel·lectual, afectiu, social...

Prenent com a exemple el que diuen Farreny i Roman, autors del llibre *El descubrimiento de sí mismo*, descrivim tres etapes en el procés de coneixement del propi cos (vegeu l'esquema en la figura 2.1).

FIGURA 2.1. Fases de coneixement del propi cos

- 1. Fase de vivència i imitació:** és la fase en què l'infant pren consciència global del seu cos, de com ell com a unitat s'adapta a diferents posicions en l'espai, de quins són els moviments que ha de fer per situar-se de genolls, bocaterrosa o panxa enlaire, i de quines són les sensacions que rep provinents del seu cos i com l'ha de coordinar en els desplaçaments. Amb el treball corporal l'infant descobreix els grans segments del cos: el cap, el tronc i les extremitats, i com cada segment té diferents parts (al cap: el crani, la cara amb els ulls, el nas, les orelles, les celles, la boca) i que cada part té parts més petites (la boca: els llavis, la llengua, les dents, les galtes...); descobreix que hi ha parts que són úniques i parts que les tenim duplicades, una a cada costat del cos; descobreix com totes aquestes parts formen part d'un tot, són ell mateix o ella mateixa; descobreix que és més destre amb una part del cos que amb l'altra (dretà o esquerrà), i viu a partir d'això la lateralitat, és a dir, el concepte de dreta i esquerra al voltant d'un eix de simetria. En aquesta fase hem de tenir en compte que els adults som font d'imitació per als infants, els quals poden reproduir al moment o més tard els gestos que educadors i educadores proposen i fan. Com a adults cal deixar espai i temps per a la interiorització del model i per a la seva reproducció i no oblidar-se de reforçar amb paraules allò que es fa a través de l'expressió del cos. Verbalitzar tots els exercicis aclareix la vivència i ajuda a interioritzar-la.
- 2. Fase d'experimentació personal de les possibilitats** que el funcionament del propi cos li permet. Ara que es reconeix com a un, ara que ha integrat el seu cos, descobreix què pot fer amb el cos. La seva exercitació està encaminada no tant a descobrir les seves possibilitats sinó més aviat els seus límits i, per sobre de tot, a descobrir la relació amb l'altre, a comunicar-se. A través dels exercicis de contrastos (quietud-moviment, estirat-encongit, obert-tancat...) i de la verbalització de les activitats, l'infant es percep de manera més conscient i augmenta el domini del seu cos.
- 3. Fase de creativitat:** l'infant ja coneix prou bé el seu cos, se sent autònom i és capaç d'adaptar-se als moviments dels personatges que es proposa imitar

o recrear, o d'expressar a través del seu cos situacions i estats d'ànim. La presència dels altres és important, l'infant es viu ell mateix formant part del grup al qual pertany i sap que allò que ell faci tindrà significat dins del grup. L'infant d'aquesta etapa treballa l'expressió corporal adaptant-se a l'expressió corporal dels altres, experimentant a través del cos la sensació i el sentiment de pertinença al grup.

2.2.2 El joc dramàtic

El reconegut psicòleg Jean Piaget, en la seva descripció dels estadis de desenvolupament infantil, defineix que a finals del període sensoriomotor, de 0 a 2 anys, apareix la funció simbòlica, que inicia l'estadi següent, el preoperatiu, que va dels 2 als 7 anys. En aquest període l'infant pot representar mentalment persones o fets en absència seva. L'activitat lúdica és l'activitat principal de l'infant en aquesta etapa: els dibuixos, les construccions, les cançons, les verbalitzacions dels jocs de llenguatge, els jocs de rols... tot és joc simbòlic, en el qual, bàsicament, l'infant representa fets o persones absents.

Representació mental

Per a Piaget, l'infant accedeix a la representació mental al subestadi 6 de la intel·ligència sensoriomotora. Entenent per representació mental l'evocació d'un objecte, situació o esdeveniment, que pot o no estar present, per una cosa que ocupa el seu lloc.

Un tipus de joc simbòlic és el **joc dramàtic espontani**, en el qual l'infant dona veu a través seu a les persones que formen part de la seva vida i les seves rutines. A través del joc dramàtic l'infant assaja i experimenta sobre el seu món; és una manera de fer-se seu el món real. Els infants reproduïen paraules, gestos i actituds de les persones que tenen al voltant, especialment aquelles persones que són referents i/o que tenen un atractiu especial per a ells. Els jocs de cuinetes, els jocs de metges i malalts, els d'anar a comprar, els d'arreglar-se, els de prendre un cafè... són situacions que els infants creen i recreen tot cercant el domini de les situacions que viuen.

Referents per als nens i les nenes

Els educadors i educadores sempre, encara que no vulguin, són un referent, un model per als nens i les nenes. Els infants reproduïran les seves paraules, gestos i actituds. Reproduïran allò que diem i allò que no diem, però que d'una manera o altra perceben.

També és joc simbòlic el **joc dramàtic dirigit**, en el sentit d'animat per l'educadora que engresca els infants amb els seus comentaris o suggeriments, o pel mateix espai que així ho afavoreix segons els materials que hi hagi. En tots dos casos, aquest exercici afavoreix els infants a relacionar-se els uns amb els altres, la presència d'aquests altres ajuda a adequar els propis moviments als seus, a adequar-se a un temps i a un espai.

El joc dramàtic permet als infants sentir-se grup pel fet que cadascun d'ells té un paper necessari per donar sentit als altres. Aquesta responsabilitat fa que s'hi dediquin amb força, que s'expressin amb la totalitat del seu cos, mostrant la seva manera de ser, reflectint la seva sensibilitat, la seva creativitat, la seva timidesa...

En el joc dramàtic espontani els educadors i educadores són observadors i potser inductors, entesos com a possibilitadors, de l'expressivitat de l'infant, i en les seves intervencions s'adeqüen al grau evolutiu de cadascun d'ells. Amb els espais que planifiquen i disposen d'acord amb l'edat dels infants, provoquen en ells el desig de comunicar-se i interactuar amb els altres. Els educadors poden aprofitar les situacions que es donen de manera natural per reconduir-les si volen arribar a treballar algun aspecte que creuen interessant, però han de tenir sempre present que el joc és cosa dels infants.

En el joc dramàtic dirigit la intervenció és clara perquè l'educador o l'educadora ha d'orientar els infants i els ha d'ajudar en les seves intervencions.

El grau d'intervenció de la persona depèn de com sigui d'oberta l'experiència, del grau d'exigència i de l'objectiu pretès. De vegades els infants estan tota una temporada assajant una representació per als pares i les mares, és perfecte perquè els il·lusiona i els "obliga" a esforçar-se perquè un acte de grup surti el millor possible, però l'educadora ha de tenir present que el que és interessant és el procés d'obertura dels infants i no tant el resultat final per als pares.

Tant en el joc dramàtic espontani com en el dirigit, els infants sempre fan propostes a partir d'una situació inicial. La imaginació dels infants permet convertir qualsevol objecte amb l'èstri necessari que necessiten representar, de manera que un mocador pot ser unes tovalles, unes pedretes poden representar els diners, un pal el cavall que munten... I una situació inicial proposada per l'adult rep moltes iniciatives per part dels infants que la fan seva. L'educador o l'educadora ha d'aprofitar els recursos espontanis que proposen els infants com a manera de potenciar la seva capacitat i de respectar les seves iniciatives.

El joc dramàtic és una bona eina per treballar la interacció dels infants, perquè tenir els companys en un mateix espai i una mateixa situació obliga a cadascun d'ells a coordinar i adequar el seu propi espai i la seva activitat a la dels altres i és una bona eina educativa pel fet que posa en relleu el món simbòlic de l'infant.

Recursos per al joc dramàtic i l'expressió corporal

El joc dramàtic estimula l'expressió corporal de l'infant, que en fa ús de manera natural en el seu afany de representar i interioritzar la realitat que viu, però els educadors i les educadores disposen de recursos per portar-ho a l'aula d'una manera més dirigida, entre d'altres, la representació d'un conte, les disfresses i el joc amb titelles, la dramatització de cançons, de poemes...

a) Representació d'un conte. A partir d'un conte conegut o que l'educadora o educador s'hagi inventat, fem intervenir els infants per posar-lo en escena. L'educador condueix el conte a partir de la seva narració; la seva presència no només és útil per mantenir el fil de la història, sinó també pel que fa a la coordinació dels moviments i les entrades de cada infant, i perquè, a més, construeix el marc afectiu que dona seguretat a cadascun d'ells.

Tenir un guió previst i uns moviments marcats facilita la intervenció dels infants; això no vol dir, però, que no hi hagi marge per a la creativitat, que n'hi ha en la mesura que l'educador o educadora donen entrada a les propostes dels infants.

El conte pautat dona seguretat a aquells infants que són més tímids i insegurs, i eines d'autocontrol a aquells infants als quals costa més estar-se quiets.

No obstant això, també és molt rica l'experiència, sobretot quan ens movem en les edats més grans en l'educació infantil, d'iniciar un conte i deixar que els infants

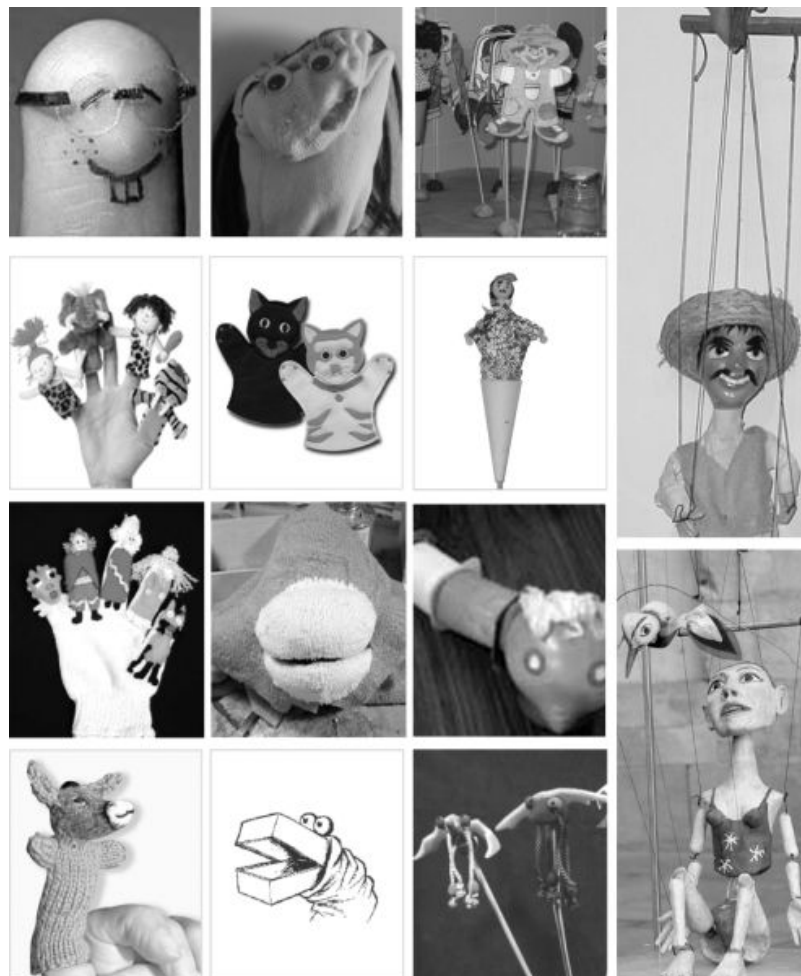
Els educadors i les educadores disposen a l'aula de moments molt valuosos per treballar el joc dramàtic i l'expressió corporal

el desenvolupin i el finalitzin. Potenciem així la creativitat i la imaginació, cosa que ens permet conèixer millor els infants i les seves circumstàncies de vida.

És una bona excusa per parlar dels temes que els afecten, de les seves mancances, dels seus somnis i desitjos. Quan ens proposem dramatitzar un conte cal que tinguem present que hi han d'intervenir tots els infants, i que els personatges, en la mesura que sigui possible, s'han de deixar triar per evitar que després se sentin angoixats.

b) Jocs amb titelles. Els titelles que mou l'educador són ideals per com captiven l'infant; l'educador es pot valer dels titelles per indicar les tasques que s'han de fer, assenyalar descobriments, crear expectatives... Els que mouen els infants són molt interessants perquè a través seu parlen i expressen el que pensen i el que senten. Nens i nenes que de manera directa no serien capaços d'expressar-se ho fan a partir del titella, i d'aquesta manera es deixen conèixer. A través del titella són conscients del que volen expressar i de com ho volen expressar. "L'anonimat" que suposa els permet deixar anar tensions, reproduir situacions, imaginar-ne d'altres, ser creatius; a més suposa també dominar el cos tant pel que fa als moviments de la mà i el canell com als moviments de la veu, que s'han de sincronitzar amb el ritme de la parla i de l'acció que vol evidenciar. Hi ha molts tipus de titelles (vegeu la figura 2.2).

FIGURA 2.2. Podem veure a les diferents columnes d'esquerra a dreta, titelles de dit, titelles de guant, titelles de pal i titelles de fil

c) Les disfresses. Les disfresses són un element que dona molt de joc. Vestir-se, despullar-se ja és tot un repte i un repte divertit. Posar robes al damunt que no són les usuals és fascinant per a la majoria dels infants. De manera natural i assajant per imitació el rol dels progenitors, els nens i les nenes es disfressen de pare o de mare segons el cas i actuen com si fossin adults.

A través de les disfresses l'infant diu allò que no diria si no portés un vestit diferent al damunt; dona l'oportunitat d'exercitar-se a través de la pròpia persona en la persona dels altres, i a partir d'aquí reconèixer-se a si mateix. Està bé que en les escoles i en els centres de lleure tinguem un racó on l'infant pugui triar qui representar i expressar lliurement la seva vivència. Hi ha infants molt reservats que no gosen disfressar-se, a d'altres els fa por, d'altres s'estarien tot el dia vestint-se de diferents personatges... tant si es disfressen com si no ho fan, el fet sempre ens aporta molta informació. Està bé també que respectem la idiosincràsia de cada infant i li permetem no disfressar-se si així ho vol.

d) Dramatització de cançons. Ja des de ben petit l'infant sent la música al seu cos a través de les cantarelles de la mare i el pare, a través del ritme amb què el bressolen, a través dels jocs de falda i els jocs cantats. És una activitat que agrada molt als infants perquè implica contacte físic i contacte emocional. Compartir moments de jocs cantats és compartir el goig per la relació amb els altres. Tots recordem, per exemple, l'emoció que suposava quan un adult o un altre nen o nena ens feia "quan vagis a la carnisseria que no et tallin per aquí, ni per aquí, ni per aquí, ... sinó per aquí, per aquí, per aquí!". L'emoció s'apoderava de nosaltres quan el tall s'acostava a l'aixella! De fet, en l'educació infantil les cançons que els infants aprenen més fàcilment són aquelles en què pot participar gestualitzant-les.

Hi ha moltes maneres de classificar les cançons: per edats, per grau de dificultat, per llargada, per contingut, per origen, per finalitat... i totes elles són vàlides. Depèn de l'objectiu que vulguem assolir, podem adoptar un criteri o un altre. A tall d'exemple, us proposem la classificació següent:

- **Moixaina:** cançó adreçada als més petits; consisteix en una petita cantarella, de vegades fins i tot sense sentit, a partir de la qual es va acariciant, bressolant, tocant o jugant amb l'infant. La comunicació no verbal en la moixaina és mitjançant el to muscular, el to de la veu i el moviment oscil·lant, la qual cosa afavoreix el vincle afectiu adult-infant. Són exemples de moixaina: Poma madona, Què li tocarem a la Margarideta, Aquest és el pare...
- **Cançó de bressol:** cançons lentes i suaus, destinades a relaxar i adormir a el nen o la nena. La comunicació en aquest cas es dona gràcies al to de veu, generalment dolç i relaxant.
- **Cançó màgica:** cançó, sovint amb la lletra sense un sentit aparentment coherent, amb la finalitat última d'entretenir els nens amb elements que els criden l'atenció. Si acompanyem la cançó màgica amb elements de significació gestual, els infants més petits podran participar de manera activa.
- **Cançó de falda o joc de falda:** com el seu nom indica són cançons cantades amb els infants a la falda. La proximitat física afavoreix la relació afectiva, i

Rols i estereotips

Els moments d'expressió lliure són idonis per observar la conducta natural de l'infant perquè ens dona molta informació sobre ell o ella i la seva família, però també són un bon moment per intervenir i analitzar perquè fem les coses que fem i aprofundir i fer conscients els infants del que suposen els rols de gènere i com ens engabien els estereotips.

Són exemples de cançó de falda: Arri, arri, tatanet, L'escarabat bumbum, La barca puja i baixa...

el moviment que exerceix la persona adulta marcant la pulsació de la cançó, afavoreix el coneixement del ritme. Sovint aquestes cançons acaben amb un joc com l'Arri, arri, tatanet.

- **Cançó mimada:** cançó infantil acompanyada de gestos que permeten al nen anar-se incorporant a la cançó encara que no sàpiga seguir la lletra, i així anar-la aprenent. Aquest tipus de cançó és segurament la més eficaç a l'hora de treballar de manera intencionada el llenguatge gestual. Són exemples de cançó mimada: Jo tinc una caseta, L'elefant, El carrer més alt...
- **Cançó de diada:** cançó pròpia per celebrar algun esdeveniment, lligada als costums i tradicions d'una cultura, permet al nen conèixer el propi folklore. En són exemples de cançó de diada: cançons per la castanyada, per Nadal, per Carnestoltes, per Sant Jordi, per Sant Joan...
- **Cançó d'ofici:** cançó que en la seva lletra ens explica alguna història sobre una determinada feina o ofici.
- **Cançó eliminativa:** cançó que es practica per trobar un "voluntari" per fer una determinada tasca o per escollir els infants en un determinat ordre. Quan utilitzem aquest tipus de cançó vigilarem que tots els nens i les nenes tinguin el seu moment de protagonisme, en activitats similars o ben diferenciades, triarem per a cada infant aquella activitat que millor sap fer.
- **Cançó d'audició:** cançó que pel seu grau de dificultat no és adequada per a l'aprenentatge i reproducció dels infants més petits, però que per la seva bellesa l'educador o l'educadora la reproduceix amb la seva pròpia veu o bé enregistrada per tal que els infants frueixin de la música.
- **Cançó joc:** cantarella que serveix per dinamitzar algun joc.

Les cançons segons l'etapa evolutiva

Als nens i nenes els agrada molt cantar i sentir cantar. Encara que de bon principi no siguin capaços de pronunciar i memoritzar la lletra d'una cançó, mantenen l'atenció, escolten l'educadora, i de mica en mica s'incorporen al cant, a mesura que els ho permet el seu desenvolupament.

En els primers mesos els nens escolten atentament, escolta que cap els 4-5 mesos es tradueix en un acompanyament vocàlic de les nostres cançons.

Després, cap els 12 mesos comencen a repetir alguna vegada la darrera síl·laba de la frase; entre un i dos anys, la darrera paraula, i després algunes paraules; entre dos i tres anys, algunes frases, fins a arribar a una cançó sencera, de vegades cantada autònomament i de vegades acompanyant l'educador.

El que és cert és que als nens i les nenes, tinguin 6 mesos o tinguin 6 anys, els agrada, i molt, sentir cançons i cantar, en la mesura que el seu desenvolupament els ho permet. Sigui com sigui, una cançó ben cantada els atrau, després la màgia d'una música que surt de dins el cos i que regalima sentiments, que atrau amb els seus alts i baixos, amb la modulació de la veu. Pel que fa a cantar ells, les seves possibilitats cognitives i motòriques són les que marquen quines són les cançons

Als nens i les nenes els hi agrada cantar i sentir cantar, però segons l'edat pot ser més adient una cançó o una altra

adequades i quines són les adequades per a l'audició, tant si canta l'educador com si es tracta de música enregistrada.

El que està clar a l'hora de triar una cançó és que és important que a nosaltres en agradi, ja que d'aquesta manera transmetem als nens i nenes l'alegria de cantar-la. Cal, també, que tinguem en compte els interessos dels nen i nenes, així com l'edat. Hem de cercar una cançó que, a més d'agradar-nos, sigui adequada a la seva edat.

Dramatització de poemes. Similar a la dramatització de cançons. Sota el joc de paraules que suposen els poemes els infants en gestualitzen el contingut. Un exemple clar són les nadales.

La dansa

Tots els pobles i les cultures semblen tenir en les seves tradicions la música i la dansa. Algunes són molt antigues i formaven part de rituals per a demanar prosperitat, pluja, per agrair els fruits del camp, per expressar alegria. Si mirem les pintures que van deixar els nostres avantpassats a l'era prehistòrica també trobarem imatges que sembla que representin escenes de ball. Sembla, doncs, que els homes i les dones emprem el nostre cos per expressar el que sentim, tant si es tracta d'un sentiment intern com si es tracta d'un estímul musical extern que ens aboca a moure'ns. La cançó, més enllà de les seves múltiples virtuts, és una eina que permet incorporar als infants en les tradicions que són pròpies del seu entorn cultural; la dansa també forma part de la cultura d'un poble, els diferents països i les diferents cultures tenen danses que els representen i que els identifiquen. És un aspecte que podem treballar a l'escola i en els espais de lleure. Però hi ha un altre aspecte més important encara a l'educació infantil i és el que està relacionat amb la descoberta del cos i de les seves possibilitats de sincronització amb un ritme.

La **dansa** a la infància no deixa de ser una manera d'expressar-se, només que quan és espontània està desproveïda dels rituals que l'acompanyen quan és una manifestació cultural.

El cos humà és el "mediador" entre el que sentim i el que volem expressar, i posseeix una capacitat il·limitada de moviments. Sentim amb el cos i sentim amb l'ànima, ballem amb el cos i ballem amb l'ànima. Quan ballem, ens ho passem d'allò més bé. Dansar és una manera de jugar amb el cos, de fruir amb el moviment, és una manera d'expressar-se.

No cal que una dansa sigui estructurada per considerar-la dansa. Fixem-nos amb els nadons: els seus moviments sovint són repetitius i acompanyats de sons que expressen les seves emocions. Quan aconsegueixen la posició erecta s'agafen en un punt de suport i s'aixequen i s'abaixen tot xisclant, ajuntant el plaer d'ésser autònoms i de moure's amb el plaer d'emetre sons, i també quan ja amb un cert domini del cos giravolten sobre ells mateixos amb els braços oberts, acompanyant-se tot sovint d'exclamacions per expressar l'alegria que prové de l'activitat, del moviment.

El cos i la veu esdevenen, doncs, els primers instruments musicals, i introdueixen els infants a la dansa.

Si a més del moviment de tipus espontani per expressar, per descobrir, hi afegim música és molt fàcil que el nostre cos funcioni sol, tingui ganes de moure's, de dansar al ritme de la música. Només cal fixar-se en com se'ns mouen els peus, i també qualsevol altra part del cos, quan la música és notable, encara que no en siguem ni conscients.

És important treballar el sentit rítmic des de ben menuts, perquè a mesura que l'infant creixi la raó prendrà la mida a la intuïció i l'espontaneïtat es perdrà una mica pel camí, igual que la flexibilitat i la capacitat de relaxar-se.

A l'escola infantil ens basem en la dansa lliure i espontània que potencia l'expressió del moviment propi de cada infant, però també podem anar introduint, de manera paral·lela, jocs dansats i danses populars senzilles.

A l'escola infantil la dansa és una dansa força espontània, primer perquè els infants són molt naturals i sincronitzar lliurement el cos a la música és un plaer i, segon, perquè el seu desenvolupament, sobretot a les primeres edats, no els permet dominar el cos com requereixen alguns balls.

Així és que quan parlem de dansa hem de distingir entre dansa lliure i dansa organitzada:

- **Dansa lliure:** deixem que els infants expressin allò que els fa sentir una música sense dirigir-ho. Des del punt de vista musical és convenient que abans de moure's escoltin una vegada sencera tota la peça sense moure's i després puguin ja interpretar-la amb el cos, per la mateixa raó que quan volem ensenyar una cançó primer cal cantar-la una vegada tota sencera perquè els infants puguin copsar-ne el sentit i després reproduir-la des del que els ha arribat. Cada infant interpreta la música d'una manera pròpia i particular, i com a educadors no imposablem que nens i nenes s'ajustin a moviments grupals, sinó que ells mateixos decideixen si el seu ball és individual o si s'ajunten formant duets o trios, o fan files o cercles.

L'objectiu és passar-s'ho bé ballant, sentir-se lliures, fruir amb el cos, sense importar l'harmonia dels moviments. L'educador o educadora pot introduir altres elements per treballar l'expressivitat aprofitant el moviment i la música, com ara globus, cordes, bastonets, mocadors, tires de papers de colors...

Però també els podem suggerir dansar sense música només imaginant que som en algun lloc (som arbres que es mouen suaument empesos pel vent) o som algun animal (un ocell, un cangur, un esquiol...) o tenim alguna característica particular (els nostres braços són branques d'un arbre, són com de molla, són rems...).

- **Dansa organitzada:** tots els balls organitzats, per senzills que siguin, suposen un aprenentatge en la coordinació del cos i el seu ajustament a l'espai i el temps. Suposen el domini del cos, però també la coordinació amb els altres, acoblar els moviments de cadascú amb els moviments dels altres, posar-se d'acord per donar sentit al que es fa, adaptar-se a un ritme de música i situar-se de manera adequada a l'espai.

A més a més, les danses les podem classificar, segons la seva distribució, en les següents:

- **Danses individuals i personalitzades:** per iniciar els infants en la dansa és bo començar respectant l'espontaneïtat del moviment. El mestre proposa als nens dansar lliurement al so d'una música i es preocupa fer-ho de la manera més estètica possible.
- **Danses per parelles:** aquest tipus de danses són una preparació per a les danses de rotllana. Són danses simples en les quals fa falta la parella. Afavoreixen la relació infant- infant, com a pas previ al gran grup. Exemple: Les campanes de Salom.
- **Danses de rotllana:** haurien de ser l'objectiu que caldria aconseguir quant a dansa a la classe dels infants de tres anys. Al principi, però, no podem esperar dels nens i les nenes gaire precisió, ni rítmica ni d'evolucions.

L'edat dels infants i les seves capacitats marquen quin tipus de dansa podem organitzar. És lògic pensar que no podem demanar a un infant amb un equilibri encara precari que balli aixecant els peus o giravoltant sobre si mateix, per exemple.

Podem fer servir algunes danses del folklore popular, simplificant-ne els moviments, adaptant-los, o podem inventar-nos petites danses i fins i tot recollir les iniciatives dels mateixos infants. Igual que passa amb les cançons cada cultura ja té peces de ball adequades a les capacitats de l'infant. Sigui com sigui, no és fins al voltant dels dos anys i mig o tres anys que podem començar a planejar-nos danses col·lectives organitzades. Abans d'aquesta edat el més indicat són les danses individuals.

Seguint Anton, Barbal, Godall i Segarra us presentem aspectes que es treballen amb la dansa:

- La postura
- L'atenció
- El coneixement del cos
- La flexibilitat
- L'harmonia en el moviment
- La sensibilitat respecte del company o el grup
- L'observació i la relació entre els infants
- L'ocupació de l'espai
- La creativitat
- La relació entre la música i el moviment del cos

Organització dels recursos gestuals a l'aula

Una de les finalitats primordials de l'equip docent de l'escola infantil és afavorir el desenvolupament de la comunicació, i per assolir aquesta fita el centre ha de crear un clima d'afecte i confiança en què els infants experimentin el plaer i la necessitat de comunicar-se i, quan les possibilitats evolutives ho permetin, fer servir el llenguatge verbal i no verbal per comunicar sentiments i informacions per intercanviar idees amb els altres, per jugar amb el llenguatge i explorar-lo.

Possiblement la millor manera d'organitzar una aula d'educació infantil, sia de primer cicle o de segon, és l'organització per racons. Organitzar l'aula en racons possibilita que l'infant pugui treballar individualment tot el que ha après de manera col·lectiva. D'aquesta manera, els aprenentatges esdevenen realment significatius i funcionals.

Els racons de treball constitueixen una alternativa que ajuda a compaginar el treball individual organitzat amb el treball individual lliure. Els materials i les propostes de treball que hi trobarem facilitaran la interacció entre els infants i el seu entorn. Això farà que la seva experimentació es basi en els coneixements previs i, per tant, aniran descobrint aspectes i coneixements nous de manera significativa i funcional.

Observant als nostres alumnes podem veure que cal dos tipus d'activitats organitzatives: els racons individuals i els racons col·lectius:

- **Els racons individuals:** són els que ofereixen la possibilitat a l'infant de trobar-se sol davant el material. En aquests racons, ell és l'encarregat d'organitzar i planificar l'activitat, sense cap ajuda immediata. Les informacions i les pautes de treball ja les haurà rebut en un altre moment de la jornada.

Quan els nens i les nenes siguin capaços d'anar més enllà del que l'educador o l'educadora ha planificat, haurem aconseguit el que preteníem amb l'activitat: ajudar-los a participar en la seva autoformació.

- **Els racons col·lectius:** són els que ajuden a reconèixer el valor d'escoltar, de saber-se organitzar, de compartir els materials i els espais, etc. En aquests racons, sense deixar a banda la idea del principi de descobriment, experimentació i treball, es treballa de manera compartida. Les activitats que s'hi duen a terme afavoreixen la comunicació verbal i no verbal i potencien molt l'estructura del pensament.

El bon funcionament dels racons depèn de l'actitud de l'educador o l'educadora, de l'espai físic i de les condicions afectives.

L'educador o l'educadora ha de ser una persona que fomenti la comunicació, tant verbal com no verbal, i les actituds cooperatives. Ha d'intentar no caure en estereotips socials ni culturals, ha de saber motivar, ha de potenciar les activitats de confiança, ha de ser pacient i no anticipar-se als infants i ha d'afavorir els vincles afectius.

El racó ha d'estar organitzat i preparat de tal manera que tant l'elecció del material com la distribució espacial siguin un estímul positiu envers el treball que cal fer. També és important que hi hagi bona il·luminació i que l'acústica sigui adequada.

Per fer possible les condicions afectives, l'educador o l'educadora ha d'afavorir la bona comunicació i la correcta relació, entre els infants i entre les persones adultes. Caldrà crear un ambient de seguretat, de confiança en un mateix.

2.3 Activitats afavoridores de l'expressió i la comunicació gestual

Malgrat que gairebé totes les situacions de la vida quotidiana són adequades per treballar la comunicació i els llenguatges, l'educador o l'educadora ha de disposar de recursos i propostes específiques per dur a terme activitats de desenvolupament de la comunicació.

2.3.1 Activitats dirigides

Aquestes activitats es poden proposar de manera aïllada –"Ara jugarem al joc de la vaca i l'ovella– o es poden incloure en la programació de propostes metodològiques més globals, com pot ser un centre d'interès: "Els animals de la granja". Aquestes activitats també contribueixen de manera especial a desenvolupar la capacitat d'atenció i escolta, imprescindible per a una adequada comunicació.

Les activitats afavoridores de la comunicació s'han de proposar de manera estimulante, anunciant-les com un joc divertit que promogui la participació.

Les activitats dirigides treballen, entre d'altres, l'atenció i l'escolta

2.3.2 Activitats funcionals

Les activitats funcionals estan destinades a afavorir l'ús de la comunicació en el context real on s'utilitza, és a dir, amb una finalitat pràctica. Es tracta d'aprofitar les situacions habituals per desenvolupar tant l'expressió com la comprensió. Alguns dels moments i situacions específics que propicien l'ús del llenguatge i que esdevenen activitats lingüístiques són els següents:

- Les entrades i sortides: són situacions molt sistematitzades i contextualitzades que donen seguretat a l'infant i l'ajuden a desenvolupar habilitats socials que pot utilitzar en altres contextos. La comunicació que s'utilitza té una estructura senzilla i repetitiva que és fàcilment apresada per l'infant.
- Hàbits i rutines referides a l'alimentació, la higiene i el descans: són moments privilegiats que l'educador o l'educadora pot aprofitar per comunicar-se amb l'infant, explicar-li què fa, què està a punt de succeir: "Tens gana?"

Anem a dinar”. L'hora dels àpats, les activitats d'higiene, els hàbits del vestit són ocasions idònies per a l'adquisició de noves gestos i paraules referides a aquestes rutines diàries.

- Accions sobre els objectes: demanar, endreçar o classificar objectes i materials són situacions de la vida diària que ofereixen moltes ocasions per aprendre paraules i gestos. Endreçar les joguines i els materials és una tasca que els infants realitzen diverses vegades cada dia. L'educadora o l'educador ofereix les pautes i dona les ordres corresponents, indicant el lloc i nomenant els objectes estableix els criteris de classificació. En les consignes pot incloure gestos que acompanyin a les paraules referides als colors, la grandària, les textures, el volum, el pes, la quantitat: aquests conceptes primer els pronuncia l'educador o educadora, però els infants a poc a poc les van incorporant en el seu vocabulari. En aquests moments si la paraula es veu reforçada per la mímica es facilita el seu aprenentatge.

2.3.3 Activitats en l'expressió corporal

“L'expressió corporal necessita, molt sovint, a més del cos, el so i la paraula; a mesura que l'infant creix la paraula enriqueix i acompanya el gest, la mirada, la mímica a la vegada que pot matisar l'objectiu d'una sessió d'expressió corporal és que l'infant visqui el seu cos i pugui arribar a comunicar-se en la mesura de les seves possibilitats. amb l'entonació, el to, el ritme i el silenci tots els pensament i sentiments que desitgi comunicar.”

M. T. Farreny; G. Roman (2004). El descubrimiento de si mismo (pàg. 58) (traducció de l'autora).

Abans de descriure les activitats que podem portar terme a les aules i als espais de lleure per estimular l'expressivitat dels infants, hem de recordar que aquesta expressivitat es dona de manera natural en el procés de desenvolupament dels nens i nenes. Els educadors i educadores han d'estar atents a les seves necessitats i procurar experiències i espais físics que possibilitin i estimulin l'expressivitat dels nens i nenes. Les activitats són:

- Activitats de percepció i descobriment del propi cos de manera global i de manera segmentària: per estimular-ho procurem a l'infant activitats que li aportin informació de les parts del seu cos i totes les seves possibilitats d'acció, tant estàtiques com quan li cantem una moixaina mentre li acarorem el cos, com dinàmiques, amb moviment autònom i desplaçaments, amb durades i intensitats diferents, amb propostes de joc d'anar d'un lloc a un altre o de passar-nos una pilota, un nino...
- Activitats de relació amb l'entorn: el coneixement de si mateix porta implícit el reconeixement de l'altre. Aquest altre, però, cal descobrir-lo, per la qual cosa les activitats estan adreçades a la interacció amb els altres nens i nenes i amb els adults. A través dels jocs col·lectius l'infant aprèn a moure's quan toca, a esperar, a posar-se d'acord, a connectar amb l'altre...

Intel·ligència emocional

Les activitats de coneixement i reconeixement de les emocions a més a més d'ajudar als infants a conèixer a sí mateixos els hi dona eines per a conèixer als altres i desenvolupar una sana intel·ligència emocional.

El treball de l'expressió corporal té dos pilars. D'una banda, les activitats de psicomotricitat amb el coneixement de l'esquema corporal al capdavant però també amb la coordinació dinàmica, el domini de la lateralitat i l'orientació en l'espai i en el temps. I d'altra banda, totes les activitats que podríem classificar com d'expressió dramàtica on l'infant expressa, per iniciativa pròpia o per suggeriment d'un adult, aquestes activitats són ideals per a conèixer i reconèixer les pròpies emocions, tant les seves sensacions com la seva expressivitat en el rostre propi, gràcies al mirall, o dels altres. També poden treballar l'expressió dramàtica amb el joc simbòlic, en ell l'infant no només reproduïx gestos, sinó també actituds.

Exemples d'exercicis de joc dramàtic que afavoreixen la comunicació verbal i no verbal

Poden fer multitud d'exercicis de joc dramàtic que afavoreixen la comunicació, seguidament en veurem uns exemples:

- Representar diferents estats d'ànim.
- Per parelles, un dels infants fa un gest i l'altre l'ha d'imitar.
- Imitar sons coneguts (el tren, la vaca, l'aire, la sirena de l'ambulància, el so de la "botzina" d'un vaixell, una gallina, un gall...).
- Representar un conte.
- Moure's com l'animal inventat o suggerit.
- Jocs de reconeixement: tocar una part del cos com a resposta a la pregunta "on tens la panxa? On tens el cul? El nas?"...
- Jugar a arrossegar-se com els cargols, a nedar com els peixets, a saltar com els cangurs, a enfilat-se com els micos...
- Seure a terra en rotllana, passar la pilota als infants, el quals, quan la reben, han d'emetre els sons que coneguin: "pa, pa, ta"...
- Amb el so del vent, moure's com si se'ls endugués el vent, adequant el moviment a la força del vent.
- Imitar els moviments propis d'un ofici (un conductor, un jardiner, un cuiner, un director d'orquestra, un escambriaire...). Es dona un objecte a un infant, i l'infant ha d'inventar-se què pot representar i fer-ho amb mímica.

2.3.4 Estratègies per al desenvolupament de l'expressió corporal infantil

El llenguatge corporal i gestual engloba totes les manifestacions que l'infant fa amb el cos: gestos, somriures, mirades, etc.

Aquesta serà una de les primeres formes d'expressió, ja que el llenguatge més eficaç que utilitzarà l'infant fins als dos anys serà el del propi cos, és a dir, el llenguatge corporal. Fins i tot més tard, quan el llenguatge verbal ja està prou desenvolupat, els nens i les nenes posen èmfasi en les seves expressions mitjançant el llenguatge corporal.

El llenguatge corporal sol ser un llenguatge espontani que no utilitza codis preestablerts de manera conscient, sinó que s'adequa a l'emoció de qui el fa servir.

El teatre, el mim, el joc dramàtic, l'expressió corporal, les danses i les cançons, entre altres, poden formar part d'una estratègia per desenvolupar el llenguatge corporal. A continuació, però, ens centrarem en els programes de comunicació gestual.

Programes de comunicació gestual

Els nadons comencen a desenvolupar els gestos de manera natural, quan apareix la necessitat de comunicació. Diversos estudis, però, han intentat potenciar intencionalment aquest llenguatge.

Els beneficis de la comunicació gestual primerenca entre el nadó i els seus referents ha contribuït a la creació de programes de comunicació gestual.

Acredolo i Goodwyn van crear un programa a la dècada dels noranta (BABY SIGNS®) amb l'objectiu de fomentar el desenvolupament de gestos senzills i fàcils d'aprendre, amb una forta vinculació entre la forma o la funció del referent.

Els programes de comunicació gestual tenen com a objectiu ensenyar als nadons una manera intencionada d'utilitzar gestos simples i fàcils de fer que els puguin servir per comunicar-se amb la família i altres persones significatives.

Aquests gestos s'aprenen abans que l'infant es pugui expressar amb paraules i serveixen per representar els elements següents:

- Objectes (llibre, bolquer)
- Animals (gos, ocell)
- Peticions (dóna'm)
- Accions (menjar, veure, dormir)
- Estats anímics (feliç, enfadat)

Utilitzar aquests gestos de tipus simbòlic dóna al nadó l'oportunitat de comunicar-se amb els adults abans de poder parlar. Alhora, permet a l'adult entendre d'una manera més fàcil les necessitats del nadó, les coses de l'ambient que li criden l'atenció, etc.

Els gestos simbòlics permeten als infants explorar més enllà del llenguatge oral i ofereixen l'oportunitat única d'observar les habilitats dels infants com a constructors del llenguatge.

Un estudi fet per Acredolo i Goodwyn (1988) sobre la comunicació gestual espontània va evidenciar que els infants, en els dos primers anys de vida, fan servir una mitjana de 5 gestos de manera habitual. En canvi, quan hi ha una

educació gestual intencional, en el mateix període la mitjana de gestos supera els vint. Aquesta troballa va encoratjar les autores de l'estudi a considerar reeixit el desenvolupament intencionat de la comunicació no verbal.

Altres investigacions de les mateixes autores i d'altres autors han considerat els efectes del desenvolupament intencionat de la comunicació gestual dels infants quant al desenvolupament del llenguatge oral, el desenvolupament cognitiu i el desenvolupament socioemocional.

Pel que fa al llenguatge, els estudis mostren correlacions altes entre la quantitat de gestos simbòlics utilitzats i el nombre de paraules utilitzades entre els 19 i els 24 mesos (Acredolo i Goodwyn, 1988; Goodwyn, 1986). La influència del desenvolupament intencionat de la comunicació gestual és manté estable al llarg del temps (O'Reilly, Painter i Bornstein, 1997).

Pel que fa al desenvolupament cognitiu, diversos estudis descriuen la relació que hi ha entre la comunicació no verbal i les conductes d'atenció (Gómez, Sarriá i Tamarit, 1993; Tomasello i Farrar, 1986).

Quant al desenvolupament emocional, s'ha observat que els infants estimulats amb un programa gestual es frustraven, s'enfaden i ploren menys i no solen cridar per reclamar l'atenció (Acredolo i Goodwyn, 2001).

En resum, es pot concloure que l'evidència empírica corrobora que els programes de comunicació gestual reforcen el llenguatge oral i influeixen de manera positiva en aspectes cognitius i socioafectius del desenvolupament dels nens i les nenes.

2.3.5 Organització d'activitats globalitzades per al desenvolupament dels diferents llenguatges

Tot i que sovint fem activitats que principalment desenvolupen una àrea o un llenguatge, el desenvolupament de l'infant és un tot i, per tant, no es fragmenta en compartiments tancats. L'aprenentatge de l'infant és i ha de ser globalitzat.

D'aquesta manera, és recomanable que periòdicament fem activitats globalitzadores a l'aula en què es posin en pràctica els coneixements i les habilitats treballats des dels diferents llenguatges.

Els objectius d'una activitat globalitzadora són els següents: Que els nens i les nenes siguin capaços de relacionar els diversos conceptes treballats en els diferents llenguatges. Que els infants siguin capaços d'utilitzar tots els llenguatges en una activitat dramatitzada a partir d'un centre d'interès.

Les activitats globalitzadores es poden treballar per centres d'interès.

El festival de final de curs pot ser una bona excusa per organitzar una activitat globalitzadora.

2.4 Avaluació de la intervenció d'expressió i comunicació gestual

L'avaluació ens ofereix informació sobre si s'han aconseguit els objectius educatius previstos en la nostra planificació i en quin grau. És a dir, ens proporciona informació sobre l'adequació i la qualitat de la nostra intervenció educativa.

Durant l'activitat, l'educador o l'educadora observarà les conductes dels infants i veurà com posen en pràctica tot el llenguatge corporal i gestual, tant el que han adquirit de manera natural com el que han treballat a l'aula. Gràcies a aquesta observació, l'educador o l'educadora obtindrà indicis de la comunicació verbal i no verbal dels diferents nens i nenes de l'aula. Per tant, podrà planificar activitats adreçades a millorar la comunicació dels infants que van més lents o tenen una carència específica i activitats adreçades a la millora de tot el grup classe.

Durant la intervenció educativa és molt important saber què succeeix en cada moment i poder actuar en conseqüència. Per aquest motiu podem fer servir una avaluació **global, contínua o formativa**.

Entenem per avaluació global aquella que abasta el conjunt de capacitats de l'infant expressada pels objectius o resultats d'aprenentatge generals i que tenen en compte el context sociocultural dels nens i les neces, les característiques específiques del centre i del professorat.

Entenem per *avaluació contínua* aquella que està present al llarg de tot el recorregut educatiu de l'infant, avaluant tots els aprenentatges.

Entenem per avaluació formativa aquella que es realitza en finalitzar cada tasca d'aprenentatge, cada cicle o cada etapa educativa. Aquest tipus d'avaluació proporciona informació sobre les fites aconseguides i permet detectar les dificultats en l'aprenentatge, en quina mesura s'han produït i quines són les possibles causes.

A més a més de l'avaluació global, contínua i formativa, si atenem al moment específic de l'aplicació, trobem **l'avaluació inicial, l'avaluació processual o formativa i l'avaluació final o sumatòria**.

Entenem per *avaluació inicial* aquella que es duu a terme a l'inici del moment educatiu i en cada nova fase d'aprenentatge.

Entenem per avaluació processual o formativa aquella que es posa en pràctica de manera sistemàtica dia a dia, en cada activitat, en cada moment educatiu i al llarg de tot el procés d'aprenentatge.

Entenem per avaluació final o sumativa aquella que es realitza al final del procés d'aprenentatge i que ens serveix per prendre consciència de l'adequació i la qualitat de la intervenció educativa, així com dels progressos i dificultats dels infants en el seu aprenentatge.

Hi ha un altre tipus d'avaluació que no ha de faltar mai en cap procés educatiu, l'**autoavaluació**. A partir de l'autoavaluació els educadors i les educadores avaluen la pròpia pràctica educativa: el mètode, les activitats, la consecució del resultat d'aprenentatge fixats per a l'alumnat, els elements que han facilitat o dificultat l'aprenentatge, etc.

Entenem per *autoavaluació* aquella avaluació que fa el mateix docent sobre la seva tasca educativa i es considera necessària per a l'autoregulació i millora de la pràctica docent.

2.4.1 Observació de l'expressió gestual en els nens i les nenes

L'observació de tipus experimental, pròpia dels laboratoris d'investigació, és molt rigorosa quant a la recollida i l'anàlisi de les dades obtingudes. S'han de tenir en compte tots els factors, anomenats *variables*, que influeixen en l'observació i s'han d'aplicar uns criteris de correcció que pretenen neutralitzar l'efecte d'aquestes variables. A més a més, els instruments d'observació han de complir uns criteris pel que fa a la fiabilitat, la validesa i la precisió.

L'observació és un mètode basat en la percepció dels fets que permet conèixer de manera descriptiva i comprensiva els esdeveniments que succeeixen en la realitat.

L'observació en un medi natural, com ara l'educatiu, no pot ser mai tan rigorosa ni tan exigent com l'experimental, però no per això deixa de ser vàlida. En medi natural hi ha tantes variables i són tan diverses que difícilment podem aplicar mecanismes de correcció. És més, sovint ni tan sols cal aplicar-los, ja que a banda de poder observar i avaluar el procés educatiu pot ser interessant observar els elements, variables, que influeixen positivament o negativa en els processos d'ensenyament-aprenentatge.

En funció del moment en què apliquem l'observació, podem parlar d'**observació directa o indirecta**.

Observació directa

L'*observació directa* és la que l'observador o l'observadora fa dins el context de la pràctica educativa.

L'observació directa presenta les característiques següents:

- Manca de control i manipulació de les variables.

Observació planificada

L'observació, per tal de ser al més rigorosa possible, ha de ser planificada. Això no vol dir que en una observació espontània no es puguin observar fenòmens interessants que sovint puguin servir d'hipòtesi inicial per a observacions planificades posteriors.

- Gran dificultat per abastar amb el camp visual tots els estímuls i totes les situacions significatives. Per aquest motiu la persona que observa ha de decidir què observa i què no.
- S'ha de fer en un entorn natural, com ara l'aula o el pati.
- No ha de ser improvisada. Aquesta observació requereix que la persona que observa tingui preparació, pràctica i habilitat.

L'observació indirecta

Autorització paterna

Alerta! Sempre que enregistrem nens i nenes menors d'edat cal obtenir prèviament l'autorització escrita del pare i/o la mare, fins i tot si les imatges són exclusivament per a ús intern. En cas contrari, atemptaríem contra el dret d'imatge i el dret de privacitat de la persona.

Entenem per *observació indirecta* l'observació que, per mitjà de la informació recollida en el moment educatiu i guardada a continuació, permet una anàlisi posterior de les dades.

Un bon exemple d'observació indirecta és la que permeten tecnologies com ara la fotografia o l'enregistrament d'àudio i vídeo.

Altres instruments de recollida de la informació

Hi ha altres instruments de recollida i anàlisi de la informació que poden ser útils per a l'avaluació de la pràctica educativa. En destaquem quatre:

- El diari: es tracta d'un registre sistemàtic en què cada dia queden recollides les activitats, les situacions i les anècdotes. S'hi escriuen impressions i valoracions de la persona que enregistra les dades.
- L'anecdotari: és més estructurat que el diari. Recull les conductes o els esdeveniments que són més significatius per a la persona que enregistra les dades. Les anotacions poden fer referència a alumnes particulars o al grup.
- La llista de control: s'hi enregistra la presència o l'absència d'una conducta o d'un fet a observar, prèviament definit.
- Escales d'estimació o escales de valor: són semblants a la llista de control però més estructurades, ja que s'hi recull la freqüència i el grau en què es produeixen les conductes. És un bon instrument per avaluar la qualitat o la freqüència del que volem observar.

2.4.2 Disseny i selecció d'instruments d'observació de l'expressió i de la comunicació gestual en els nens i les nenes

Per tal de minimitzar qualsevol interferència o distorsió en l'observació, és necessari utilitzar graelles o guies d'observació que siguin pràctiques, fàcils d'utilitzar i que continguin indicadors per a l'avaluació que estiguin consensuats i siguin significatius per al que volem avaluar.

Per elaborar les graelles d'observació cal seguir una sèrie de passos, començant per definir què volem observar o avaluar i amb quina finalitat. Després s'han de tenir en compte molts aspectes, com ara en quin tipus d'activitats farem l'observació, quins materials i recursos necessitarem, com organitzarem el grup classe, com motivarem els infants a participar o com n'avaluarem la conducta, el gest, l'actitud o el progrés. Finalment, també s'ha de decidir quina informació s'enregistrarà i com i quan es farà.

Triar una graella o taula d'observació, tant si la creem com si n'agafem una de feta, no és feina fàcil. Dependrà en cada moment de què, com i quan volem avaluar i també de l'edat a què s'adreça l'observació (vegeu un exemple a la taula 2.1).

TAULA 2.1. Comunicació no verbal

	Conducta a observar	Mai	De vegades	Sempre
1	Té una bona coordinació motriu			
2	Mostra interès a comunicar-se			
3	Utilitza rituals de salutació			
4	Acompanya els intents comunicatius amb gestos i sons			
5	S'altera emocionalment si no entenem el que ens vol comunicar			
6	El to muscular es correspon amb el seu estat emocional			
7	Entén ordres senzilles			
8	Pronuncia algunes paraules			
9	És capaç d'orientar-se en l'espai			